

**BAKÜ-TİFLİS-CEYHAN HAM PETROL BORU HATTI PROJESİ
ARKEOLOJİK KURTARMA KAZILARI PROJE DOKÜMANLARI: 6**

**BAKU-TBILISI-CEYHAN CRUDE OIL PIPELINE PROJECT
ARCHAEOLOGICAL SALVAGE EXCAVATIONS PROJECT DOCUMENTS: 6**

KAYRANLIK GÖZÜ

DOĞU KİLİKYA'DA BİR ROMA HAMAMI

A ROMAN BATH IN EASTERN KILIKIA

**BAKÜ-TİFLİS-CEYHAN HAM PETROL BORU HATTI PROJESİ
ARKEOLOJİK KURTARMA KAZILARI PROJE DOKÜMANLARI: 6**

**BAKU-TBILISI-CEYHAN CURE OIL PIPELINE PROJECT
ARCHAEOLOGICAL SALVAGE EXCAVATIONS PROJECT DOCUMENTS: 6**

KAYRANLIK GÖZÜ

**DOĞU KİLİKYA'DA BİR ROMA HAMAMI
A ROMAN BATH IN EASTERN KILIKIA**

MUHAMMET GÖRÜR

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
ARKEOLOJİK ÇEVRE DEĞERLERİ ARAŞTIRMA MERKEZİ**

**GAZI UNIVERSITY
RESEARCH CENTER FOR ARCHAEOLOGY**

**ANKARA
2005**

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	III
GİRİŞ.....	VII
BÖLÜM I	
COĞRAFI KONUM VE TARİHSEL ÇERÇEVE	
A. Coğrafi Konum.....	9
B. Tarihsel Çerçeve.....	15
BÖLÜM II	
KAZI ÇALIŞMALARI.....	19
BÖLÜM III	
MİMARİ BULUNTULAR.....	41
BÖLÜM IV	
KÜÇÜK BULUNTULAR	
A. Metal Buluntular.....	67
B. Cam Buluntular.....	69
BÖLÜM V	
ÇANAK ÇÖMLEK BULUNTULARI	
A. Kap Formları.....	79
B. Seramik Katalogu.....	81
BÖLÜM VI	
GENEL DEĞERLENDİRME.....	89
KAYNAKLAR.....	91

SUNUŞ

Hazar Denizi'nin soğuk suları altında yatan zengin doğalgaz ve petrol rezervlerinin uluslararası enerji piyasalarına ulaştırılması düşüncesi 1990'lı yıllarda ortaya çıkmış ve 10 yılı aşkın bir süre içerisinde Türk ve dünya kamuoyunun yakından takip ettiği çok önemli bir gündem maddesi olmuştur. Bu tarihi proje kapsamında Bakü'den başlayıp, Ceyhan'da son bulacak toplam 1774 km uzunluğunda bir boru hattı ile (Türkiye kesimi 1076 km) başta Azeri petrolü olmak üzere bölgede üretilecek yılda 50 milyon ton düzeyinde ham petrolün, Ceyhan'da inşa edilen deniz terminaline ve buradan da tankerlerle dünya pazarlarına ulaştırılması amaçlanmaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi ile Türkiye bir taraftan bölgedeki jeopolitik gücünü sağlamlaştırırken, diğer taraftan da Güney Kafkasya ve Orta Asya'yı Türkiye ve Akdeniz'e bağlaması planlanan, sağlam ve güvenli "Doğu-Batı Enerji Koridoru" nu oluşturacaktır. Projenin resmiyet kazanmasına yönelik çerçeve anlaşması niteliğindeki "Hükümetler arası Anlaşma-IGA", 18 Kasım 1999'da, İstanbul'da yapılan son AGİT Zirvesi'nde bir araya gelen Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye cumhurbaşkanları tarafından, ABD Başkanı'nın da şahitliğinde imzalanmıştır. 19 Ekim 2000 tarihinde BOTAŞ ile "Anahtar Teslim Müteahhitlik Anlaşması" imzalanmasının ardından BTC HPB Hattı için onay alınmıştır.

Boru hattının Türkiye topraklarında 1076 km uzunluğundaki kısmı, Ardahan, Kars, Erzurum, Erzincan, Sivas, Kayseri, Kahramanmaraş ve Adana illerinden geçmektedir. Posof'dan ülkemiz topraklarına giren boru hattı, Erzurum-Kars Platosu üzerinden geçerek Horasan yakınlarında tektonik depresyonlara girer. Erzurum Ovası üzerinden Tercan, Çayırılı, Erzincan ve Refahiye'nin kuzeyindeki dağlık alanlardan ve platolardan geçen hat Kuzey Anadolu Fayı'nı da keserek, Kızılırmak'ın kaynaklarını aldığı Kızıldağ'ın (3025 m) güneyinden İç Anadolu Bölgesi'ne ulaşır. Bu kesimden itibaren kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan boru hattı, Tecer Dağları sırasının kuzeyinden (Sivas Havzası güneydoğusundan) büyük bir yay çizdikten sonra Ulaş Havzası ve Altınyayla üzerinden Uzunyayla platosuna girer. Buradan Zamantı Çayı'nı geçen boru hattı Pınarbaşı'nın doğusundan Orta Toros Dağları'nın kuzeydoğu köşesinde yer alan Tahtalı Dağları'nı aşarak bir müddet Sarız Çayı Vadisi'ni izler. Bu vadiden güneye yönelen hat Dibek Dağları (2230 m) ile Binboğa Dağları (2957 m) arasındaki yüksek eşikten geçerek Göksun Çayı Vadisi'ne ulaşır. Göksun ve Andırın arasındaki dağ ve yüksek platoları geçerek Kadirli'nin güneyinden Çukurova'nın doğusuna (Ceyhan Ovası kesimi) iner ve Ceyhan'ın güneydoğusunda Akdeniz'e ulaşır.

Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi sağlık ve güvenlik tedbirlerini ön planda tutarak ileri teknolojik standartları uygulayan, doğal, sosyal ve tarihsel çevre değerlerine büyük hassasiyet gösteren ve tüm bu yönleriyle ülkemiz açısından bir "ilk" olan örnek bir projedir. Doğal çevrenin korunması kapsamında boru hattının geçtiği alanlardaki flora ve faunayı olumsuz etkilerden korumaya yönelik bir çok önlemin alındığı bu örnek projede tüm inşaat faaliyetleri sonrasında arazinin eski yapısına yeniden dönüştürülmesine büyük özen gösterilmiştir. Doğal ve sosyal çevrenin

yanı sıra, kültürel miras kapsamında tarihsel çevre değerlerinin kurtarılması ve korunmasında da en gelişmiş etki azaltıcı teknik ve yöntemler uygulanmıştır. Bu amaçla hazırlanmış olan Kültürel Miras Yönetim Planı çerçevesinde toprak altında ve toprak üstünde bulunan tüm tarihsel değerler ulusal ve uluslararası kurumlarca kabul edilmiş standart ve sözleşmelere uygun yüzey araştırma teknikleri ile tespit edilmiş, güzergah değişikliği veya arkeolojik kazılar yoluyla kurtarılmıştır. Diğer taraftan, güzergah üzerindeki arkeolojik dokuya ait verilerin yüzey araştırmaları ve kurtarma kazılarıyla tespit edilmesi, kurtarılması ve eserlerin bölge müzelerine kazandırılmasıyla Türkiye kültürel ve arkeolojik envanterinin tamamlanmasına ve böylece Dünya kültür ve doğa mirasının korunmasına, bunların sonuçlarının yayımlanması yoluyla da Anadolu Arkeolojisine büyük katkı sağlanmıştır.

BTC HPBHP Türkiye bölümü ana müteahhidi olan BOTAŞ 12.03.2002 tarihinde tarihsel çevre değerlerini korumaya yönelik olarak T.C. Kültür Bakanlığı ile bir protokol imzalamıştır. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında ele alınan protokolde ayrıca ilgili Birleşmiş Milletler anlaşmaları (özellikle Dünya Kültürel ve Doğal Mirasını Koruma Anlaşması), Valetta sözleşmesi, UNESCO Dünya Kültür ve Tabiat Mirasının Korunması Konulu Sözleşme, ICOMOS Archaeological Heritage Plan, IFA-Arkeolojik Gözlem, Saha Değerlendirmesi, Kazı Çalışması Standart ve Kılavuz Hükümler, Dünya Bankası standartları ve kabul edilmiş diğer uluslararası standartlar göz önünde bulundurulmuştur. Tüm bu kanun, sözleşme ve bunlara bağlı standartlara uygun olarak hazırlanan ÇED Raporu içerisinde yer alan Kültürel Miras Yönetim Planı (KMYP) BTC HPBHP Arkeolojik Kurtarma Kazıları için bir çerçeve oluşturmuştur.

BTC HPBH Güzergahı üzerinde, çeşitli nedenlerden dolayı güzergah değişikliği yapılamayan 10 merkezde 15 Mart 2003 – 20 Kasım 2003 tarihleri arasında arkeolojik kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir. Projenin 2003 yılı çalışmalarında söz konusu, planlanmış 10 arkeolojik merkeze ek olarak, 2004 yılında ‘rastlantısal bulgu’ kapsamında ortaya çıkan 7 arkeolojik merkezle birlikte toplam 17 ayrı kazı çalışmasında, Gazi Üniversitesi Arkeolojik Çevre Değerleri Araştırma Merkezi’ne bağlı olarak 25 akademik personelin yürütme, denetim ve danışmanlığında, 125 arkeolog, sanat tarihçi, eskiçağ tarihçisi, antropolog, jeomorfolog, jeofizik uzmanı, topograf, restoratör ve yaklaşık 800 işçi görev almıştır.

Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı üzerinde gerçekleştirilen arkeolojik yüzey araştırmaları ve kurtarma kazılarının entegre bir şekilde yürütülmesi kuşkusuz geniş bir çevreden gelen işbirliğinin sonucudur. Projenin oluşturulmasında ve yürütülmesinde en önemli işbirliği T.C. Kültür Bakanlığı (daha sonra T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı), BOTAŞ BTC HPBH Proje Direktörlüğü ve Gazi Üniversitesi Rektörlüğü arasında gerçekleştirilmiştir.

Gazi Üniversitesi eski Rektörü Prof. Dr. Rıza AYHAN’ın projenin kazanılması ve yürütülmesi, Gazi Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Kadri YAMAÇ’ın ise yayın

alışmaları aşamasında büyük katkıları olmuştur. Gazi Üniversitesi eski rektör yardımcıları Prof. Dr. Ahmet AKSOY ve Prof. Dr. Metin AKTAŞ, Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Cemil YILDIZ, Tarih Bölümü Başkanı ve Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Arkeolojik Kurtarma Kazıları Projesi Direktör Yardımcısı Prof. Dr. E. Semih YALÇIN projenin yürütülmesinde önemli katkı ve özverili desteklerde bulunmuşlardır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü Orhan DÜZGÜN ve eski Genel Müdür Nadir AVCI, Genel Müdür Yardımcısı İlhan KAYMAZ, olmak üzere tüm Genel Müdürlük çalışanlarının Türkiye'nin bu örnek projesine büyük katkıları yadsınamaz.

BTC HPBH Projesini ülkemize kazandıran ve projenin arkeolojik çevre değerleri ile ilgili gerekli altyapısını sağlayan BOTAŞ Genel Müdürü Rıza ÇİFTÇİ, eski Genel Müdürleri Gökhan BİLDACI, M. Takiyüddin BİLGİÇ ve Salih PAŞAOĞLU, BTC HPBH Proje Direktörleri sırasıyla, Hüseyin ERSOY, H. Doğan ŞİRİKÇİ ve Osman Zühtü GÖKSEL, Direktör Yardımcısı Gökmen ÇÖLOĞLU ve BTC HPBH Projesi Saha Direktörü Burçin YANDIMATA'nın projenin yürütülmesinde büyük katkıları olmuştur. Ayrıca BTC HPBH Proje Direktörlüğü Çevre Departmanı Müdürü Özgür ARARAT ve eski Müdür Ebru DEMİREKLER, GIS uzmanı Çiğdem GÜVERCİN ORHAN, Kültürel Miras Yönetim Birimi Arkeologları Gökhan MUSTAFAOĞLU, H. UĞUR DAĞ, Kılıçhan SEVMEN, Murat YAZGI ve Özgür GÖKDEMİR'in yönetimindeki tüm çalışanlar özellikle projenin yürütülmesi aşamasında büyük özveride bulunmuşlardır.

BTC HPBH Projesinin asıl sahibi BTC Co. gerek Anadolu gerekse Dünya Kültür Mirasına büyük katkılarda bulunmuştur. Türkiye'de petrol boru hattı çalışmalarında arkeolojik değerleri koruma misyonunu üstlenerek ülkemizde bir ilkin gerçekleşmesine vesile olan ve bu konudaki finansal desteği sağlayan BTC Co.'nun katkısı şüphesiz ki en büyük katkıdır. Projenin BTC Co. Türkiye kısmı Çevre Departmanı Müdürü Paul SUTHERLAND'ın çalışmalarımızın realize edilmesinde katkısı çok büyüktür. BTC Co.nun arkeoloji danışmanı, İngiliz Arkeoloji Enstitüsü Müdürü Dr. Hugh ELTON daima teşvik edici ve destekleyici bir yaklaşım içerisinde olmuştur.

Bu vesile ile Gazi Üniversitesi Arkeolojik Çevre Değerleri Araştırma Merkezi tarafından yürütülen BTC HPBH Arkeolojik Kurtarma Kazıları Projesi'nin saha ve yayın çalışmalarında emeği ve katkısı bulunan tüm kurum ve bireylere candan teşekkürlerimizi sunarız.

Yrd. Doç. Dr. S. Yücel ŞENYURT
Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı
Arkeolojik Kurtarma Kazıları Proje Direktörü

GİRİŞ

Bu çalışma, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Arkeolojik Kurtarma Kazıları Projesi çerçevesinde, Kahramanmaraş İli, Andırın İlçesi, Geben beldesine bağlı Kayranlık Gözü mevkiinde Gazi Üniversitesi Arkeolojik Çevre Değerleri Araştırma Merkezi (GÜ-ARÇED) tarafından gerçekleştirilen kurtarma kazısı çalışmalarının bilimsel sonuçlarını içermektedir.

Kayranlık Gözü Mevkii'nde Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı inşaat faaliyetleri sırasında, mimari oluşturabilecek birtakım buluntulara, taşlara rastlanması üzerine, inşaat faaliyetleri durdurulmuş ve gerekli incelemeler sonrasında burada kazı yapılması gerektiğine karar verilmiş ve çalışmalara başlanmıştır. Kayranlık Gözü Mevkii kurtarma kazısı, Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattında yer alan arkeolojik değerlerin kurtarılması ve belgelenmesi projesi kapsamında, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ile, Kahramanmaraş Müzesi Müdürü Ahmet Denizhanogulları başkanlığında, Gazi Üniversitesi Arkeolojik Çevre Değerleri Araştırma Merkezi (G.Ü-ARÇED) tarafından, Yrd. Doç. Dr. Muhammet Görür'ün bilimsel sorumluluğunda yürütülmüştür. Çalışmalar 13.05 2004 – 13.06 2004 tarihleri arasında 30 gün sürmüştür. Kayranlık Gözü Mevkii kazısına Bakanlık Temsilcisi olarak Asuman Arslan katılmıştır. Kazı çalışmalarında arkeologlar Sibel Arslan, Mustafa Kırdı, Elif Yüce, Zeynep Yılmaz, Volkan Canbulat, Tuba İbiş, Yunus Ekim, Resul İbiş, Hamza Ekmen, Semih İstanbulluoğlu ve Jeodezi uzmanı Öğr.Gör. Gülşah Beyazoglu görev almışlardır.

Kazı alanı; hemen hemen her dönemde konumu itibariyle önemini koruyan ve özellikle Ortaçağ'da ticari açıdan oldukça önemli olan Geben Kalesi'nin güneybatı yamacında, Kayranlık Dağları'nın doğusundan çıkan bir gözün hemen altında yer almaktadır.

Kayranlık Gözü Kurtarma Kazısı çalışmalarına, kazı alanının gridleme ve topoğrafik plan çıkarma işlemleri ile başlanmıştır. Kurtarma kazısı Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattının geçeceği alanın sınırları dahilinde gerçekleştirileceği için koridor 10 x 10 m. boyutlarında A, B ve C olarak kodlanan gridlere bölünmüş ve plankarelere ayrılmıştır. Kazı çalışmalarında B açmalarından geçen boru aksına öncelik verilmiş ve buluntuların durumuna göre açmaların diğer kısımlarına doğru genişleme sağlanmıştır. B1, B2, B3 ve C3 açmalarında başlanan kazı çalışmalarına, ortaya çıkarılan mimariyi takip etmek amacıyla daha sonra açılan A2, A3, B4, B5, C2, C1, C4 ve D1 ile D2 açmalarıyla devam edilmiştir.

Kazı sonunda büyük bir kısmı tahrip olmakla birlikte genel planı algılanabilen bir hamam kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Yapı, doğu batı doğrultusunda gelişmektedir. Mimari özelliklerinden dolayı Geç Roma-Erken Bizans dönemine yani 3. - 4. yüzyıl

VIII

hamam örneklerine benzemektedir. Yapı içindeki bazı tamirat izleri ve takviyeler daha sonraki dönemlerde de yapının kullanıldığını göstermektedir.

Hamam içerisinde ele geçen az sayıda seramik parçaları ve küçük buluntular teknik özellikleri ve formları açısından değerlendirilmiş ve bu buluntular yardımıyla da yapının tarihlendirmesi yapılmıştır.

BÖLÜM I

COĞRAFİ KONUM VE TARİHSEL ÇERÇEVE

A. COĞRAFİ KONUM

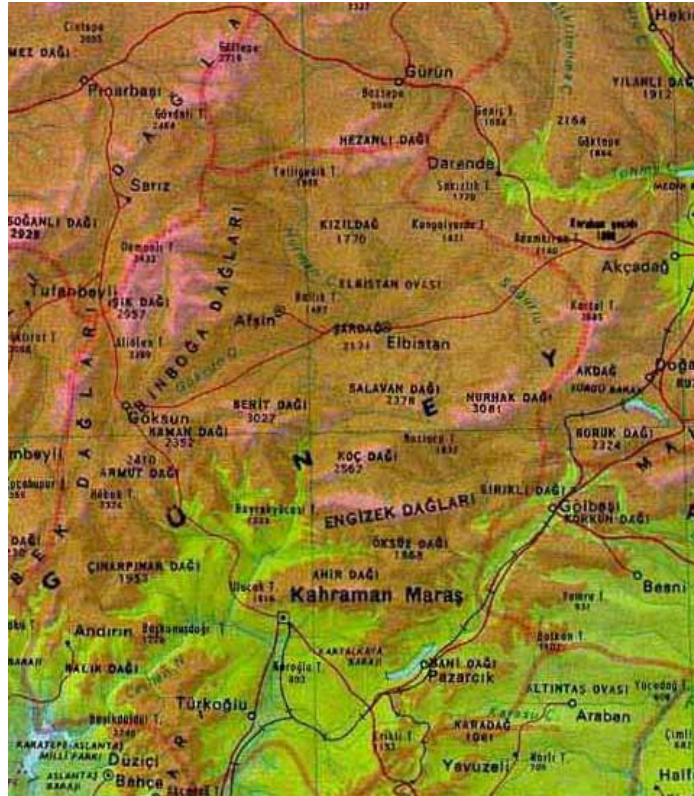
Hild-Hellenkemper 1990

Resim 1 : Geben-Kayranlık Gözü ve çevresi.

Kahramanmaraş ili, 14.327 km² lik yüzölçümüyle ülke topraklarının % 1,8'ini kaplar. İl topraklarının bir bölümü Akdeniz, bir bölümü ise Doğu Anadolu Bölge'sinde kalır. Merkez ilçe deniz seviyesinden 568 m. yükseklikte olup, ilin kuzey kesimleri oldukça dağlıktır. Yeryüzü şekilleri genellikle Güneydoğu Toroslar'ın uzantıları olan dağlarla bunlar arasında kalan çöküntü alanlarından oluşmaktadır (**Resim 2**). Arazi yüksekliği 350 metreden 3000 metreye kadar çıkan ilde geniş ovalar vardır. Bunlar; Gâvur, Maraş, Göksun, Aşağı Göksun, Afşin, Elbistan, Andırın, Mizmilli, Narlı ve İnekli Ovalarıdır. İlimizin belli başlı dağları ise; Nurhak, Binboğa, Engizek, Uludaz ve Ahırdağıdır. Ceyhan nehri ile Aksu, Bertiz, Erkenez, Göksu, Göksun, Hurman, Körsulu,

Sarsap ve Söğütlü çayları ilin başlıca akarsularıdır. **(Resim 1)** Toprakların %59,7'sini dağlar, %24'ünü platolar ve %16,3'ünü de ovalar teşkil eder.

Kahramanmaraş üç ayrı coğrafi bölgenin (Akdeniz Bölgesi, Doğu Anadolu Bölgesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi) birbirine en çok yaklaştığı alanda yer alır . Coğrafi konumu ve diğer faktörlerinde etkisi ile üç farklı iklim tipi arasında “Bozulmuş Akdeniz İklimi”ne daha yakın bir iklim özelliği gösterir. Kahramanmaraş merkezde görülen iklimin aksine kuzeye doğru gidildikçe yükseltiye bağlı olarak tamamen karasal iklim özellikleri görülür. Yıllık ortalama sıcaklıklar güneyden-kuzeye, batıdan doğuya doğru yükseltiye bağlı olarak karasallığında etkisiyle bariz bir şekilde azalma göstermektedir. Kahramanmaraş'ta yılın dört ayında sıcaklık ortalamaları 23 °C nin üzerindedir. Bu özelliği ile merkez “Akdeniz termik rejim tipi” nin etkisi altındadır. Kuzey ve kuzeydoğusu ise “Karasal termik rejim tipi” özelliğine sahiptir. Bu durum kış mevsimi ılık yaz mevsimi ise sıcak olan Merkez ilçeyi “Denizel Akdeniz Termik Rejimi” n den “Karasal Akdeniz Termik Rejimi”ne yaklaştırır.

MTA- Türkiye Fiziki Haritası

Resim 2 : Kahramanmaraş ve çevresi.

Dağlar il alanının % 59,72'sini kaplamaktadır **(Resim 2)**. İl kapsamı içinde belli başlı dağlık alanlar genellikle Güneydoğu Torosların uzantılarıdır. Bunlar Engizek dağı, Ahırdağı (2.301 m), Amanos (Nur) dağları, Nurhak dağları, Kandil dağları, Sarımsak dağı, Delihöbek Dağı (2.338 m), Düldül dağı ve Binboğa dağları (2.942 m)dir. **(Resim 2)**.

Nur (Gavur, Amanos) Dağları'nın uzantıları ilin güneybatısını engebelendirmektedir. Nur Dağları'nın il sınırları içindeki uzantıları Çimen Dağı adıyla anılmaktadır. Nur Dağları, üçüncü zamanın Alp sistemi kıvrımı dağlarından olan Toroslar'ın güney uzantısıdır. Bunlar, türlü aşınmalarla düzleşmiş ve Neojen sonunda yükselmiş bir kırıklı-kıvrımlı dağ sırasıdır. Nur Dağları bir yandan Güveydiye ile Kahramanmaraş arasındaki güneybatı-kuzeydoğu doğrultulu uzun kırık, öte yandan Hınzır Burnu'ndan Dört Yol'a, Osmaniye'nin güneyinden Adıyaman ilçesinin doğusuna değin uzanan bir başka kırık arasında, çevresindeki çöküntü alanlarına karşı yükselmiş bir sıradağ olarak görülür. Nur Dağları'nın bu çöküntü alanlarına bakan yamaçları çok diktir. Bu dik yamaçlar, akarsularca aşındırılmıştır.

İlin batısında Elbistan ilçesi'nin 30 km güneybatısında yer alan Berit Dağı'nın en yüksek doruğu 3.014 m.dir. Toros kıvrım dağlarının bir parçası olan Berit Dağı'nın yapısı Paleozoik yaşlı katmanlardan oluşmuştur. Dağın kuzeye bakan yamacında, doruğa bakan yerlerde, buzul döneminden kalma buz yalıkları vardır. Berit Dağı'nın aşağı yamaçları ormanlıktır.

Merkez ilçenin kuzeydoğusundaki Engizek Dağları, 2.815 m.ye dek yükselir **(Resim 2)**. Göksu Vadisi'yle kuzeyindeki Nurhak Dağları'ndan, çukur bir alanla da güneyindeki Ahır Dağı'ndan ayrılır. Doğu-batı doğrultusunda uzanan Engizek Dağları, Güneydoğu Toroslar'ın bir uzantısıdır. Engizek Dağı'nın yapısında permo-karbonifer şistleri ve yeşil kayaçlar egemendir. Engizek dağı büyük ölçüde doğal bitki örtüsünden yoksundur.

Alanının % 24'ünü kaplayan platolar, daha çok kuzeyde toplanmıştır. Güneydoğu Toroslar'ın kuzeye açılan kollarından olan ve Afşin'i batıdan kuşatan Binboğa Dağları, doğuya doğru yüksek platolara dönüşür. Yükseltisi 1.500 - 2.000 m arasında değişen bu platolar, kalkerli yapı nedeniyle bitki örtüsü bakımından pek zengin değildir. Daha alt yükselti basamaklarında, yer yer dip suları yüzeye çıkar. Elbistan çöküntü alanını kuzeyden ve doğudan sınırlayan dağların yüksek kesimleriyle ova arasında, çeşitli yükselti basamaklarına sıralanmış platolar vardır. 1.500 - 2.000 m.ler arasında yer alan bu platolar, Ceyhan Irmağı'nın kollarıyla parçalanarak çeşitli büyüklükte düzlüklere ayrılmıştır. Doğu Anadolu'nun soğuk karasal iklimine kapalı olan bu platoların kimi kesimleri su kaynaklarınca zengindir. Bu kesimler zengin çayır

otlarıyla kaplıdır. Soğuk kış ayları dışında, bu platoların bir bölümü yaylak olarak kullanılır. Kuzeydeki kadar sık olmasa da, ilin güney kesiminde de platolara rastlanır. Ceyhan ırmağı ile önemli bir kolu olan Göksün Çayı arasını dolduran Berit Dağı ve uzantılarının çevresi büyüklü küçüklü platolarla kaplıdır. Yükselteleri yer yer 1.000 m.ye dek düşen bu platolar, Ceyhan Vadisi aracılığıyla Akdeniz ikliminin etkilerine açık olduğundan, kuzey platoları kadar soğuk değildir. Zengin çayırlarla kaplı olan kesimleri il hayvancılığı açısından önemlidir. Merkez ilçeden kuzeydoğuya doğru uzanan Maraş ve Engizek Dağları ile güneyden il alanına sokulan nur Dağları'nın uzantıları üzerinde de geniş platolar vardır. Bunların yükselteleri 1.000 - 2.000 m arasındadır. Kuzeye doğru gidildikçe bu platoların, kalkerli yapının egemen olduğu kesimlerinde bitki örtüsü çok zayıftır.

Hidrografik açıdan en önemli akarsu, Ceyhan nehridir. Ceyhan, Elbistan Ovası çevresindeki dağlardan kaynaklanır. Irmak, önce Söğütlü Çayı, sonrada Harman Çayı ile birleşir. Bu noktadan sonra dar menderesler yaparak akan Ceyhan ırmağı, önce güneybatıya sonra güneye döner ve Ortaklı Köyü yakınlarında Göksun Çayı'yla birleşir. Bundan sonra hayli büyük bir ırmak durumuna gelen Ceyhan, dar ve derin boğazlar içinde akmaya başlar. Bir süre güney yönünde akan Ceyhan Irmağı, Ericek Köyü önlerinde doğuya, daha sonra güneydoğuya döner ve Ekinözü'nün güneyinde güneybatıya yönelir. Irmak Sazköy önlerinde güneye döner. Bu kesimde yine derin boğazlar içinde akar. Batıdan Gölceğiz Köyü'nün Güredin Çayı'nı alan Ceyhan Irmağı, Kahramanmaraş Ovası'na girer. Ova'da menderesler çizerek batıya dönen ırmak, Ova çıkışında Körsulu Deresi'ni alır ve güneybatı yönünde akarak il sınırları dışına çıkar. Ceyhan Irmağı'nın kaynak bölgesinde yükselti 2.000 m.dir. Irmak yatağının yükseltisi 460 km.lik akışı boyunca 0 m.ye kadar inmektedir.

Toplam uzunluğu 425 km olan Ceyhan Nehrinin 190 km.lik kısmının il sınırları içerisinde bulunması ve bu nehrin dar ve derin vadiler içinde akıyor olması hidroelektrik santrali yapımı için çok elverişli bir durum yaratmıştır. Bu su kaynakları değerlendirilmiş ve il sınırları içerisinde Kartalkaya Barajı (Aksu çayı üzerinde,sulama amaçlı ve taşkınların korunması amaçlı, bitmiş durumda), Sır Barajı (Ceyhan nehri üzerinde, enerji üretim amaçlı,bitmiş durumda), Ayvalı Barajı (Erkenez çayı üzerinde, içme ve sulama amaçlı, yapımı devam etmekte) ve Kılavuzlu Barajı (Ceyhan nehri üzerinde,enerji üretimi amaçlı,yapımı devam etmekte), Menzelet Barajı (Ceyhan Nehri üzerinde, enerji üretim amaçlı) Berke Barajı (Ceyhan Nehri üzerinde) yapılmıştır.

Ceyhan'ın en güçlü kollarından olan Aksu Çayı, Engizek Dağı'nın eteklerinden doğar. Küçükcerit Köyü'nün hemen doğusunda çok güçlü bir pınardan çıkan Aksu Çayı, başlangıçta Ağa Suyu yada Aksu Gözü'yle anılır. Aksu, Büyükcerit yönünden gelen

sularla da beslenir ve oldukça güçlü bir çay durumuna gelir. Çok dar ve derin boğazlardan geçerek Söğütlü yakınlarında göllerden inen daha küçük bir başka suyla birleşir. Bundan sonra da Uzungeliş denilen uzun ve oldukça derin bir boğaza girer. Aksu Vadisi, Pazarcık yakınlarında genişler ve Narlı Ovası'na açılır. Bu ovada önce güneybatı yönünde akan, sonra kuzeybatıya, daha sonra da kuzeye yönelen Aksu Çayı, Kahramanmaraş Ovası'nı kuzeybatı-güneydoğu yönünde geçerek Ceyhan'a karışır. Kahramanmaraş ilinde Ceyhan ve Aksu dışında kalan sular genellikle Ceyhan'nın kolları olan küçük akarsulardır. İldeki öbür sular arasında Merkez İlçe'deki Erkenez, Karaçay, Deliçay, Üngüt, Körsulu, Peynirdere, Kerhan, Kırkgöz; Andırın'daki Üzücek, Geben, Başpınar, Andırın, Çokak, Darıovası, Keşiş; Elbistan'daki Söğütlü, Hurman, Nargile, Nurhak; Göksun'daki Terbüzek, Göksun, Kömür, Çukurhisar, Güredin; Pazarcık'taki Mizmilli, Göksu, Ardıl, Bağlama, Taşbiçme ve Türkoğlu'ndaki Gökpınar gibi akarsular sayılabilir. Kahramanmaraş ilinde doğal göl yoktur. İl merkezinin kuzeyinde Ahır dağlarında mevsimlik olarak tektono-karstik özellikte Karagöl ve Küçük Göl bulunur.

Geniş bir akarsu ağı olan Kahramanmaraş ili'nde, vadiler de önemli yer tutar. İl toprakları, Ceyhan Irmağı ve kollarının açtığı vadilerle parçalanmıştır. Ceyhan Irmağı'nın kollarından Aksu'nun oluşturduğu vadi, Engizek Dağı'nın güneydoğu eteklerinden başlar. Önce güneydoğuya, daha sonra güneybatıya yönelir ve derinleşen vadi Sakarya Köyü'nün doğusunda, güneye döner. Daha sonra güneybatıya doğru uzanan Aksu Vadisi, Büyükçam Köyü'nden sonra geniş bir çöküntü alanına açılır.

Ovalar il alanının % 16.3'lük bir bölümünü kaplamaktadır. Ceyhan vadisi boyunca sıralanan bu ovaların başlıcaları Elbistan ovası ,Göksun ovası ve Kahramanmaraş ovalarıdır. Elbistan ovası Kahramanmaraş İlının kuzeyinde Binboğa, Nurhak, Engizek ve Berit dağları arasında yer alan bir çöküntü ovasıdır. Yükseltisi 1100m.-1150m. dir. Uzunluğu 50km. kuzey-güney doğrultusunda eni ise en çok 20 km. dir. Ova karasal Kuaterner tortullar (alüvyonlar) ile kaplıdır. Çevresi türlü yapıdaki Eosen flişleri, Kretase tabakaları ve serpantin kütlelerinden oluşan dağlarla, doğusu ve batısı Permo-Karbonifer katmanları, kristalin kalkerleri ve mermerlerden oluşmuş dağlarla, güneyi ise serpantin kütlelerinin geniş yer tuttuğu yükseltiler ile çevrilidir. Ova kuzeyden Hurman çayı ve Söğütlü çayları ile beslenmektedir. Ovaya güneyden ise bir çok gür kaynaklar iner. Güneyde yer alan Kahramanmaraş ovası tektonik kökenli alüvyal bir ovadır. Kahramanmaraş ovası, Afrika Göller bölgesinden başlayarak Kızıl deniz Lut Gölü ve Amik ovası boyunca uzanan Ürdün Graben sisteminin bir devamıdır. Ova çevresindeki tepeler ve dağlar 4. zamanda oluşmuştur. Kahramanmaraş ovasında 4. zaman yaşlı alüvyonlar yanında 3. zaman yaşlı alüvyonlarda vardır. Kahramanmaraş ovasının yükseltisi 450m.- 500m. dir.Ahır dağı ve Çimen dağı arasında yer alan

Kahramanmaraş ovasının uzunluğu 40km., kuzey-güney doğrultusundaki genişliği ise yaklaşık 20 km.dir. Göksun Ovası, ilin kuzey batısında yer alır (**Resim 1**). Ceyhan ırmağının kolları ile ova sulanmaktadır. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanım gösterir. Yükseltisi 1000 -1100 m. dir. Ovanın uzunluğu 30 km., kuzey-güney doğrultusundaki genişliği ise 20 km. dir.Ova Dibek, Binboğa, Delihöyük, Berit, ve Armutyücesi dağları ile çevrilidir.

Andırın İlçesi, Doğu Akdeniz bölümünün kuzey doğusunda yer alır. Kuzeyinde Göksun ve Saimbeyli, batısında Feke, güneybatısında Kadirli, güneyinde Bahçe ve Düziçi, güneydoğusunda Türkoğlu İlçeleri ve doğusunda Kahramanmaraş ili ile çevrilidir (**Resim 1**). Oldukça engebeli bir arazi yapısı vardır. İlçe yüzölçümünün 970 kilometrelik kısmı dağlık ve arızalı sahalar, kalan 208 kilometrelik kısmı ise ovalık ve düzlük alanlardan oluşur. Vadiler genellikle kuzey-güney doğrultusundadır. Ceyhan Nehri'ne karışan dere ve çayla bu vadiler de akarlar. En uzun vadi Çokak Köyü yakınlarından başlayıp Aslantaş baraj gölü sularına kavuşan "Kesiş Suyu" Vadisi'dir. Çuhadarlı Köyü'nün kuzeyinden başlayıp, Tokmaklı Ovası'ndan Aslantaş baraj gölü sularına kavuşan Andırın Çayı Vadisi'ni ikinci vadi olarak sayabiliriz. Bu vadiler tabansız vadi tipindedir. Yamaçlar çok dik olup kanyon tipi vadilere benzemektedir.

Yukarıda belirtilen vadilere akan suların, yataklarının uç kısımlarında küçük ova ve düzlükler mevcuttur. Bunların en büyüğü "Aşağı Andırın" Ovası'dır. Bu ova 120 bin dekarlık bir tarım alanını kapsamaktadır. Ancak verimli olan bu alanların bir bölümü ilçe sınırlarındaki Aslantaş baraj gölü sahası içinde kalmıştır. Çokak Nahiyesi'nin güneyinde uzanan düzlükler, vadi tabanları; Kocaçukur, Kargaçayırı köyleri ve Geben Kasabası'nda bulunan düzlükler, akarsular tarafından yapılmış platolar şeklindedir. Vadi tabanlarında sulu tarım yapılabilmektedir.

Andırın, Akdeniz iklim kuşağında yer almakla beraber, Orta Anadolu ikliminin de etkisinde kalarak geçiş bölgesi iklim özelliği göstermektedir. Genelde ilçenin geniş bir kısmında özellikle güney kesimlerinde yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı, Akdeniz iklimi hüküm sürer.

A. TARİHSEL ÇERÇEVE

Resim 3 : Kayranlık Gözü hava fotoğrafı.

Geben, Kahramanmaraş ili, Andırın ilçesi'ne bağlı bir beldedir. Eski Geben bugünkü beldenin 4 km. kuzeybatısında, Andırın'ın 32 km. kuzeydoğusunda, Göksun (Kukusos)'un 22 km. güneybatısında, Kapadokya'nın kuzey girişinde Meryemçil geçidinde (**Resim 4**) yer almaktadır. Bugüne kadar Kapnisperti¹, Kapniskerti², Gabnupert³, Gabnupirat, Kapan/Gaban, Çinçin, Sarımsak Kalesi⁴ vb. pek çok isimle anılmıştır.⁵ Bugün yayınlarda Geben Kalesi⁶ veya Meryemçil Kalesi (**Resim 4**) olarak tanıtılmaktadır.⁷ Kale ve çevresi konumu itibariyle eski dönemlerden beri yerleşime sahip olmuş olmalıdır. Ancak erken dönemlere ait günümüze gelen herhangi bir bilgi

¹ Umar 1993: "12.yy.da İmparator İoannes Komnenos'un Ermenilerden zaptettiği bir Kilikia hisarı.Adının Kapniskerti biçimini Ramsay (s.424 No:63) aktarıyor, hisarın yerini söylemiyor.Honigman (s.129) ise hisar adının Rum ağzındaki biçimini Kapnisperti diye aktarıyor; Ermenilerce kullanılan adın Gaban ya da Gabnupert olduğunu, bu hisarın şimdiki Geben olduğunu söylüyor."

² Umar 1993: 378.

³ Umar 1993: 378.

⁴ Hild ve Hellenkemper 1990: 287.

⁵ Edwards 1987:124-125.

⁶ Hild ve Hellenkemper 1990: 287.

⁷ Edwards 1987:124-125.

ve belge bulunmamaktadır. Elimizdeki en erken veriler 12. yüzyılın ilk yarısına aittir. Ortaçağda Bizans egemenliğinde olan bölge, Arap akınları sırasında da önemli rol oynamıştır. Konumu itibariyle sık sık el değiştiren bölge, daha sonra Bizans ve Anadolu Selçuklu devletine tabi Kilikya Ermeni Prensleri tarafından idare edilmiştir.⁸

Resim 4 : Meryemçil Kalesi ve geçidi.

1243 yılından sonra Moğol Hakimiyetine giren bölge, daha sonra Memlûklüler tarafından 1374’de fethedilmiştir.⁹ Memlûklülerden sonra bölgeye Dulkadiroğulları ve son olarakta Osmanlılar hakim olmuştur. Bölge daha sonra ticaret ve askeri yolların değişmesiyle önemini yitirmiştir. Özellikle Ortaçağ’da ticari açıdan oldukça önemli olan bölge hakkında Avrupalı gezgin ve tüccarlar bilgi vermektedirler. Bunlar arasında tacirler için yararlı bilgiler vermek için bir geziye çıkan ve *Pratica della Mercatura* isimli klavuz kitabını yazan Floransalı Pegolotti’nin kayıtları ayrı bir önem taşımaktadır. Ayas’tan başlayan yol, Anabad’a kadar Ceyhan nehrini izliyor, orada nehirden ayrılarak onun bir kolu olan Anabad su’yu izliyordu. Geben surlarının altından geçen yol Göksun’dan sonra kuzeydoğuya kıvrılıp Seyhan nehrinin çıktığı yere varıyor ve Antitoroslari aşarak Kızılırmak boyunca ilerleyip Sivas’a ulaşıyordu. Cenovalı bir noterin 1274 Haziranında düzenlediği iki ayrı senet¹⁰, Ayas-Sivas yolculuğunun 8 gün sürdüğünü göstermektedir.¹¹ Meryemçil beli üzerinden geçen bu

⁸ Kaşgarlı 1990: 101-103, 141-150.

⁹ İslam ansiklopedisi 1964: 761-762.

¹⁰ Edwards 1987:124

¹¹.Bratianu 1929: 158.

yol, Anadolu'yu Kuzey Suriye'ye bağlayan yani kuzey-güney bağlantısını kuran en eski yoldur. Bu yol üzerinde eski kaleler olan Karatepe ve Hieropolis-Kastabala bulunmaktadır. Göksun'dan Andırın'a kadar olan bu yola Göç Yolu (Yörüklerin Yolu)¹² denilmekteydi. Göksun'dan Göç Yolu üzerindeki Değirmendere bölgesine gelinip, oradan Fındıklı Kalesi'nin alt kısmından Meryemçilbeli dar boğazına girildikten sonra ve yaklaşık 13 km. sonra Geben yaylasına çıkılıyor ve Böylece Meryemçil Kale (Geben Kalesi) civarındaki Kilikya'ya ulaşılıyordu.¹³

Resim 5 : Kayranlık Gözü Mevkii.

Kazı alanı da; hemen hemen her dönemde konumu itibariyle önemini koruyan, özellikle Ortaçağ'da ticari açıdan oldukça önemli olan Geben Kalesi'nin güneybatı yamacında, Kayranlık Dağlarının doğusundan çıkan bir gözün (Kayranlık Gözü) hemen altında yer almaktadır (**Resim 5**).

Hamam plan itibariyle, bugüne kadar bilinen hiçbir hamam planına benzememekte, ancak sıcaklık bölümünün, dışa yarım dairelerle çıkıntı yapması vb. özelliklerden dolayı Geç Roma - Erken Bizans dönemi¹⁴ yani M.S. 3.-4.yüzyıl

¹² Turan 1990: 106.

¹³ Hild ve Hellenkemper 1990: 137.

¹⁴ Yegül 1992: 314-326.

örneklerine benzemektedir **(Resim 41)**.¹⁵ Hamamın ilk yapım evresi, kesin olmamakla birlikte M.S. 3. yüzyılın sonu-4. yüzyılın başına tarihlenebilir. Kazı çalışmaları sırasında bulunan iki sikkeden de **(Resim 80, 87)** aynı tarihlere ait olması, bu görüşümüzü desteklemektedir. Yapının daha sonraki dönemlerde de en azından Ortaçağ'da kullanıldığını, yine kazıda çıkan sırlı seramikler ve Kilikya Ermeni Prensi I. Hetum (1226-1270)'a ait sikkeden **(Resim 80: 1)** hareketle söyleyebiliriz. Ancak şu an elimizdeki veriler kesin tarihleme ve değerlendirme için yeterli değildir. Yapı içindeki bazı tamirat izleri ve takviyeler daha sonraki dönemlerde de yapının kullanıldığını göstermektedir.

Küçük buluntu olarak ikisi Roma biri Kilikya Ermeni prensliğine ait etütlük nitelikteki üç sikke en önemli buluntulardır **(Resim 87)**.

Sonuç olarak, daha önceki çalışmalarda bölgeye ait elde edilen bilgiler ve belgeler M.S. 11.-12 yüzyıla kadar inerken, kazı sonrası ortaya çıkan hamam, buradaki yerleşimin M.S. 3. yüzyıla kadar indiğini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

¹⁵ Nielsen 1992: 107-159.

BÖLÜM II

KAZI ÇALIŞMALARI

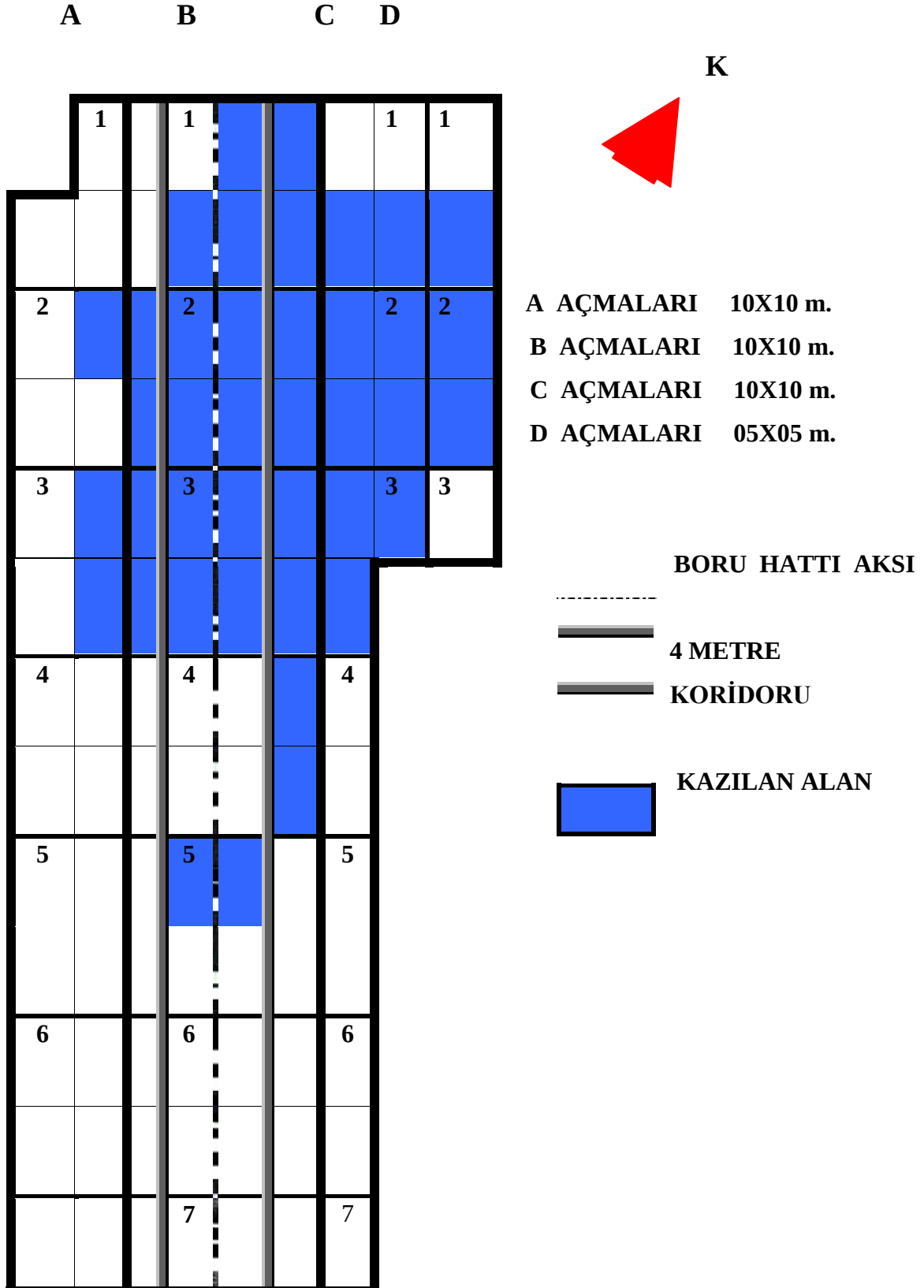
Kahramanmaraş İli, Andırın İlçesi, Geben Beldesi Kayranlık Gözü Mevkii'nde Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı inşaat faaliyetleri sırasında, bir mimari yapıya ait olabilecek bazı taş, tuğla vb. buluntulara rastlanması üzerine, inşaat faaliyetleri durdurulmuş ve gerekli incelemeler sonrasında burada kazı yapılması gerektiğine karar verilmiş ve çalışmalara başlanmıştır.

Geben, Kahramanmaraş İli, Andırın İlçesi'ne bağlı bir beldedir. Eski Geben bugünkü beldenin 4 km. kuzeybatısında, Andırın'ın 32 km. kuzeydoğusunda, Göksun (Kukusos)'un 22 km. güneybatısında, Kapadokya'nın kuzey girişinde Meryemçil geçidinde (**Resim 4**) yer almaktadır.

Resim 6: Kazı alanı genel görünümü.

KAYRANLIK GÖZÜ KURTARMA KAZISI PLANI

Kazı alanı da; hemen hemen her dönemde konumu itibariyle önemini koruyan, özellikle Ortaçağ'da ticari açıdan oldukça önemli olan Geben Kalesi'nin güneybatı yamacında, Kayranlık Dağları'nın doğusundan çıkan bir gözenin (Kayranlık Gözü) hemen altında yer almaktadır (**Resim 7, 8**).

Resim 7: Kayranlık Gözü Mevkii ve su kaynakları.

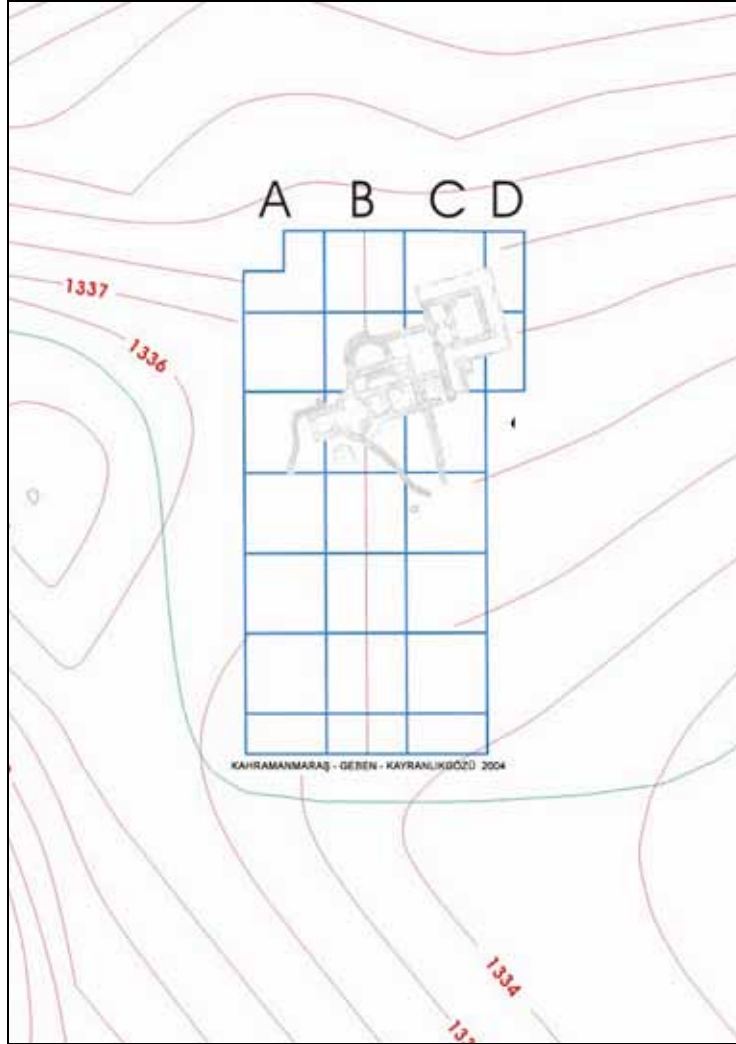

Resim 8: Kayranlık Gözü Mevkii.

Kayranlık Gözü kurtarma kazısı çalışmalarına, kazı alanının gridleme ve topoğrafik plan çıkarma işlemleri ile başlanmıştır (**Resim 9**).

Kurtarma kazısı boru hattının geçeceği alanın sınırları içinde gerçekleştirileceği için söz konusu koridor 10 x 10 m. boyutlarında A,B ve C olarak kodlanan grid

alanlarına bölünmüş ve plankarelere ayrılmıştır (**Resim 9**). Kazı çalışmalarında öncelik B açmalarından geçen boru aksına verilmiş ve buluntuların durumuna göre açmaların diğer kısımlarına doğru genişleme sağlanmıştır. Çıkan mimariyi takip etmek amacıyla alana, daha sonra D olarak kodlanan grid alanları eklenmiştir.

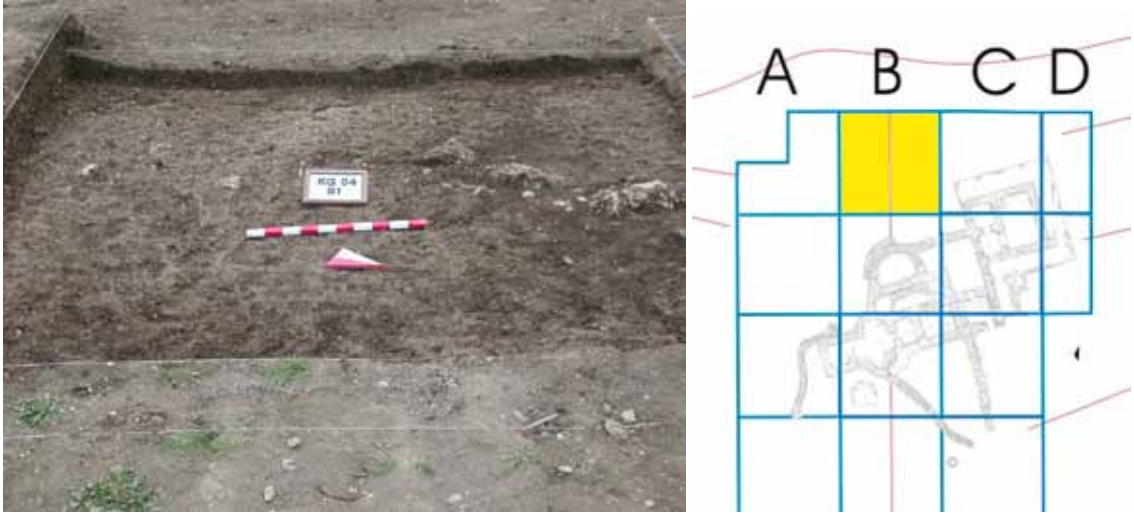

Resim 9: Kayranlık Gözü topografik planı.

Kazı çalışmaları, alandaki yüzey temizlik çalışmalarının ardından B1, B2, B3 ve C3 açmalarında aynı anda başlamıştır. Daha sonra B18 ve B19 açmalarında çalışılmıştır.

Kazı sırasında çıkarılan mimariyi takip etmek amacıyla da daha sonra A2, A3, B4, B5, C2, C1, C4 ve D1 ile D2 açmalarında çalışılmıştır.

B1 Açmasında, çalışmalara ilk olarak 6-10 / f-j plankarelerinde başlanmış ve düzgün olmayan irili ufaklı taş sıralarına rastlanmıştır (**Resim 10**) .

Resim 10: B1 açması.

Döküntü taşlar kaldırıldığında çift sıralı taşlardan oluşan bağlayıcı malzeme bulunmayan kuru duvar tekniğinde, güneyden başlayıp kuzeye devam eden geç döneme ait bir duvar ortaya çıkmıştır.

Resim 11: B1 açması.

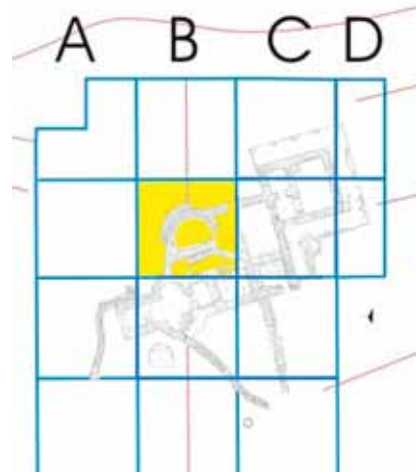
Duvarın devamını görebilmek amacıyla çalışmalara 1-5 / h-j plankarelerinde devam edilmiştir. Burada da duvarın devamı belirlenmiştir. Taş sırasının açmanın sonuna doğru kesildiği görülmüştür.

Resim 12: B1 açması.

Açmanın 2-4 / e-f plankarelerinde ve 8-10 / d-e plankarelerinde 2 x 2 m. ölçülerindeki sondajlarda herhangi bir arkeolojik buluntuya rastlanmamıştır. Açma genelinde az sayıda amorf seramik parçaları ile korozyona uğramış bir çivi (**Resim 81: 1**) ele geçmiştir.

B2 Açmasındaki çalışmalar sırasında 4-7 /e-h plankarelerinde, bağlayıcı malzeme olarak kireç harcının kullanıldığı, dış ve iç yüzlerde daha iri ve düzgün taşlar ile bunların arasındaki küçük moloz taşların dolgu malzemesi olarak kullanıldığı 140 cm. civarında bir duvar belirlenmiştir (**Resim 13**).

Resim 13: B2 açması

Duvarı belirlemek amacıyla yapılan çalışmalarda duvarın doğuya ve güneye doğru köşe yaparak değil kavisle döndüğü belirlenmiştir. Duvar tamamen ortaya çıkarıldığında, duvarın yarım daire planlı bir mekana ait olduğu ortaya çıkmıştır (**Resim 14**).

Resim 14: B2 açması.

Ayrıca, duvar kalınlığının da 140 cm. değil 70 cm. olduğu tespit edilmiştir. Mekanın kuzeybatısındaki kalınlığın, daha sonradan orijinal duvarı desteklemek amacıyla yapılmış bir destek duvarı olduğu görülmüştür (**Resim 14**). Ayrıca, duvar içte yaklaşık 50 cm. aşağıda bir kademe yaparak inmektedir. Kademelenme M5 olarak isimlendirilen mekanı dolaştığı görülmüştür (**Resim 15**). Mekanın doğusunda belirlenen M1 olarak isimlendirilen mekanın C2 açmasına doğru devam ettiği belirlenmiştir. M1 mekanına ait duvarlarında 70 cm. kalınlığında ve kireç harcının bağlayıcı malzeme olarak kullanıldığı düzgün olmayan kesme taşların arasında moloz taşların dolgu malzemesi olarak yerleştirildiği görülmüştür.

Resim 15: B2 açması.

Ayrıca mekanın duvarlarında 4 cm. kalınlığında sıva ile zemininde kireç harçlı beton kullanılmıştır. M5'in güneyinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı bir mekan ortaya çıkarılmıştır. Mekanın içindeki döküntü taşlar kaldırıldığında, M5'in doğu köşesinden çıkan üzeri kapak taşları ile kapatılmış bir su kanalı görülmüştür (**Resim 16**). Kanalin bir ucu batıya , diğer ucu doğuya dönmektedir. Batı ucu mekanın sonunda

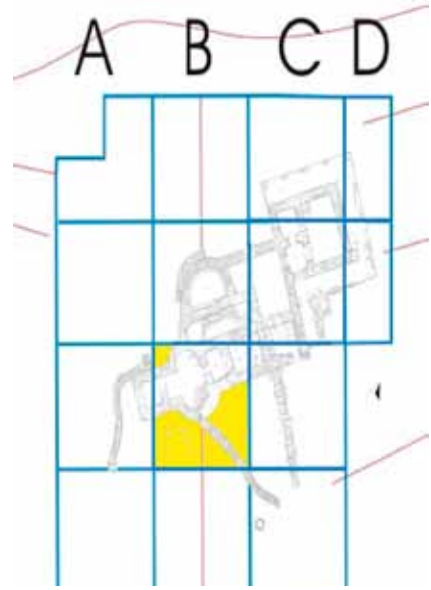
kesilmektedir. Kesildiği kısımda kuzeybatı köşesi kavisli ve daha küçük boyutlu küçük bir mekan dikkati çeker. Bu bölüm oldukça tahrip olmuştur. Kanalin doğuya giden ucu ise duvarın içinden C3 açmasına geçmektedir. Kanal genişliği ve yüksekliği 20 X 20 cm.dir.

Resim 16: B2 açması.

B2 Açmasında mimarinin dışında ele geçen kırık bir cam obje (**Resim 85**) ile kırmızı ve deve tüyü renklerinde genellikle kaba nitelikli amorf seramikler dışında buluntuya rastlanmamıştır.

B3 Açmasındaki çalışmalara, ortadaki döküntü taşların kaldırılmasıyla başlanmıştır. Döküntü taşlar kaldırıldığında D9, D10, D15'in belli aralıklarda kesişmesiyle 250 x 190 cm. ölçülerindeki M6 olarak isimlendirilen mekan ile D9, D10, D15, D16 ve D17 'nin kesişmesiyle de 163 x 273 m. ölçülerindeki M7 mekanı ortaya çıkmıştır (**Resim 17**).

Resim 17: B3 açması.

Bunun batısında da 500 x 350 m. ölçülerinde, kuzeybatı ve güneydoğusu eksedra biçiminde dışa taşan M8 mekanı vardır.

Resim 18: B3 açması.

M8'in güneydoğu köşesindeki eksedranın içinde 155x135 cm. lik alanda 27 x 27 x 5 cm. ölçülerinde zemin tuğlaları üzerinde disk biçiminde hypocaust tuğlaları ile bunların üzerinde kırık bir zemin tuğlası (**Resim 19**) insitu olarak ele geçmiştir. Aynı şekilde insitu hypocaust tuğlalar M6 'da da çıkmıştır.

Resim 19: B3 açması.

M8'in batısında D9 ve D10'un arasında 215 x 190 cm. ölçülerinde, iç kısmında duvarlarda is ve yanıkların görüldüğü M9 yer almaktadır. M8'in güneydoğusunda ki eksedranın yaklaşık ekseninde duvarın üzerinde bir künk izi ile bunun yanında bir su künkü yer almaktadır (**Resim 20**). Künkün güneyinde kireç harçlı kısa bir kanal bir kapak taşıyla sonlanmaktadır. Kapak taşının güneyinden başlayan ve içbükey bir kavis yaparak C4 açmasına kadar giden, harçsız moloz taşların oluşturduğu ve kanal olduğu düşünülen bir düzenleme dikkati çekmektedir.

Resim 20: B3 açması.

M8 ile M9'un güneyinde mimariden bağımsız, zemini kireç harçla sıvanmış, dıştan tek sıra taşlardan oluşan yarım daire biçiminde bir bölüm belirlenmiştir. Zemininin alt kısmında yoğun yanık tabakası görülmektedir.

Resim 21: B3 açması.

B3 açmasındaki duvarlarda, içte ve dışta düzgün kesme taş, aralarda moloz taşlar, tuğla kırıkları ve çakıl taşları dolgu malzemesi, kireç harcı ise bağlayıcı malzeme olarak kullanılmıştır. Duvar kalınlıkları 65-80 cm. arasında değişmektedir.

Açmada mimari dışında yoğun korozyona uğramış demir bir çivi (**Resim 81: 2**) ile kurşun olduğu düşünülen korozyona uğramış ve ezilmiş bir çeşme lülesi (**Resim 84: 2**) çıkmıştır.

B5 Açmasında, 1-3 / e-f plankarelerinde, boru aksı üzerinde yapılan 3 x 2 m. sondajda, herhangi bir arkeolojik buluntuya rastlanmadığı için çalışmalar bu seviyede kesilmiştir.

B18 Açmasında, 9-10 / f-h plankarelerinde 13 cm. yüksekliği korunabilmiş, örgüsünde küçük boyutlu taşlar ile bağlayıcı malzeme olarak kireç harcının kullanıldığı, iç kısmı kırmızımsı sıvalı “U” biçiminde bir mekan ortaya çıkarılmıştır.

Resim 22: B 18 açması-detay.

Mekanın B 19 açmasına doğru devam ettiği görülmektedir. Çevresinde mimari ya da başka herhangi bir arkeolojik buluntu çıkmamıştır.

Resim 23: B18 açması.

B19 açmasında 6-10/f-j plankarelerinde yapılan çalışmalar sırasında, tek sıradan oluşan doğudan-batı doğrultusunda ilerleyen yaklaşık eksende kuzeye dönen duvar yada temel ortaya çıkmıştır.

Resim 24: B19 açması.

Çalışmalar sırasında az sayıda amorf seramik parçası ile iki korozyona uğramış metal obje (**Resim 84: 1**) bulunmuştur. 1-5 / f-j plankarelerindeki çalışmalar sırasında, 1-2/f-h plankarelerinde, B18 açmasına devam eden iç kısmı sıvalı, duvarları kireç harçlı “U” biçiminde küçük bir mekan ya da kuruluş belirlenmiştir. Az sayıda amorf seramik parçası dışında arkeolojik malzeme görülmemiştir.

Resim 25: B19 açması.

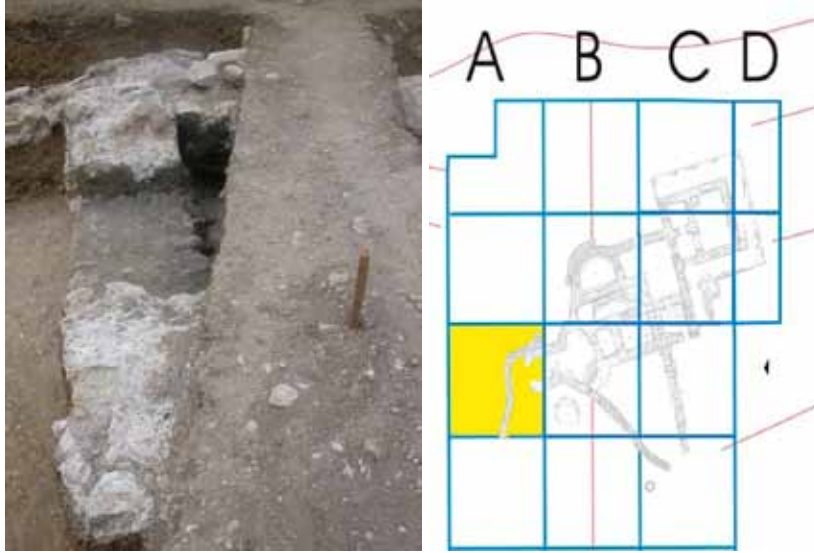
A2 açmasındaki çalışmalara, B2 açmasında belirlenen mimariyle bağlantısı olup olmadığını tespit etmek amacıyla önce 2x2 lik bir sondajla başlanmıştır. Çalışma sırasında bazı taşlar tespit edildiği için sondaj genişletilerek 4x3 m. yapılmıştır. Taşların etrafı açılıp derinleşildiğinde, bunların herhangi bir mimariye ait olmayan

döküntü taşlar olduğu belirlenerek, kaldırılmasından sonra buradaki çalışmalar sonlandırılmıştır.

Resim 26: A 2 açması.

A3 açmasında çalışmalar, B3 açmasında başlayan D9 ve D10 duvarlarını takip etmek amacıyla öncelikle 3-6/ı-j plankarelerinde yapılan sondajla başlamıştır. Sondajda 70 cm. yüksekliğinde 80-110 cm. arasında duvar kalınlığı olan D9 duvarı ile 92-110 cm. arasında duvar kalınlığı olan D10 duvarı ortaya çıkarılmıştır.

Resim 27: A 3 açması.

D10 duvarının kuzeyine bitişik, düzgün kesme taşlarla yapılmış 20 cm. genişliğinde ve 20 cm. yüksekliğinde atık suyun boşaltıldığı düşünülen su kanalı belirlenmiştir (**Resim 28**).

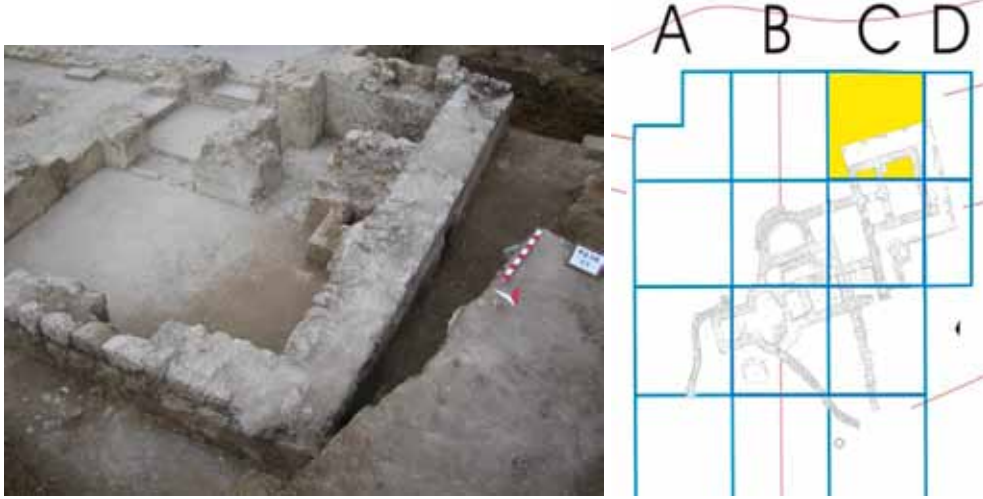

Resim 28: A 3 açması.

Kanal, D10'un kuzeyinde başlamakta batıya doğru devam ettikten sonra kavisli olarak güneye dönerek açmanın güneybatı köşesinde sonlanmaktadır. Kanalın döndüğü köşede, daha sonraki bir dönemde kanal duvarının kırılarak yerleştirildiği düşünülen ağız kısmı kırık, gövdesi 57 cm. çapında bir pitos ortaya çıkarılmıştır (**Resim 28**). Kanaldaki taşlar arasında bağlayıcı malzeme olarak kireç harcı kullanılmıştır. Ayrıca, kanalın iç kısmı sıvalıdır. Sıva, bol kireçli, küçük çakıl taşlı ve kırık kiremit katkılıdır. Kanal, D9 duvarı aksında kanalın kesme taşlı, harçlı ve sıvalı kısmı sona ermekte, moloz taşlı ve harçsız ve sıvasız kısmı başlamaktadır. Çalışmalar sırasında az sayıda profilli ve amorf seramik parçaları ele geçmiştir.

A3 Açmasında açığa çıkarılan su kanalının devamının olup olmadığını belirlemek amacıyla A4 açmasında 1-3 / f-g plankarelerinde 3 X 2 m. lik sondaj açılmıştır. Yapılan çalışmalarda, kanalın devamına ya da farklı bir arkeolojik bulguya rastlanmadığı için çalışmalar bu seviye de sonlandırılmıştır.

C1 açmasında çalışmalar, C2 açmasında ortaya çıkarılan duvar ve mekanların sınırını belirlemek amacıyla yapılmıştır. 8-10/b-ı plankarelerinde kuzeydoğu-güneybatı yönünde 7.30 m. uzunluğunda 75 cm. kalınlığında D3 duvarı ortaya çıkarılmıştır (**Resim 29**). Bu duvarı C2 açmasından gelen D1, D11 ve D4 duvarları D3 duvarını kuzeybatı-güneydoğu yönünde kesmektedir. D1 ve D11 duvarları arasındaki mekana M3, D4 ve D11 duvarları arasındaki mekana M4 ismi verilmiştir. Duvarların yüksekliği 80-110 cm. arasında değişmektedir. Mekanların iç kısmı ve zeminleri sıvalıdır. Mekanların kuzeyinde kireç harçlı zemin yer almaktadır.

Resim 29: C 1 açması.

Bu zeminin kuzeyinde de simetrik 40x50x20 cm. boyutlarında dört kesme taş kaide çıkmıştır.

Resim 30: C 1 açması.

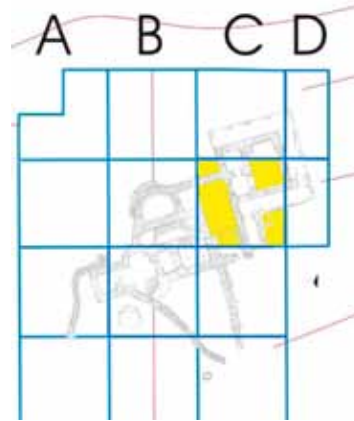
M3'ün kuzeybatı köşesinde duvarları sıvalı, 100x76x62 cm. boyutlarında ve kuzeyinde duvar içindeki 40 x 60 cm. ölçülerindeki açıklıkla dışa açılan işlevi belirlenemeyen bir öge (**Resim 31**) bulunmaktadır. Yine mekanın doğu duvarında (D1) eksene simetrik üst kısımları tahrip olmuş, 85 cm. genişliğinde ve 52 cm. yüksekliğinde 30 cm. derinliğinde birer niş vardır.

Resim 31: C 1 açması.

Açmada az sayıda amorf seramik parçası ve korozyona uğramış dört metal obje (**Resim 82: 2, Resim 83: 3, 4**) ele geçmiştir.

C2 açmasında dört mekan ortaya çıkarılmıştır. İlk mekan açmanın kuzeybatı köşesindedir. “L” biçiminde olan mekanın batısı B2 açmasında kalmaktadır. Mekanın duvar ve zemini sıvalıdır. Sıva kalınlığı 3-4 cm. arasında değişmektedir.

Resim 32: C 2 açması.

Mekanı D4, D5, D6, D7 ve D8 oluşturmaktadır. D4'ten 90 cm. genişliğinde bir açıklıkla M2'ye geçilmektedir. Buradan da M3 ve M4'e geçilmektedir.

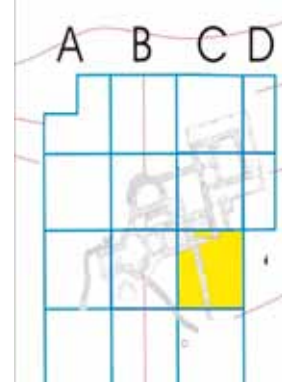
Resim 33: C 2 açması.

M2, M3 ve M4 mekanları D1, D2, D3 ve D4'ün kesişmesiyle oluşmuştur. Duvar kalınlıkları 70 cm. dir. Yaklaşık 1 m. yüksekliğe kadar korunan duvarlar içten sıvalı dıştan derzlidir. M1'in güneyinde zemin seviyesinden 1 m. aşağıda, kireç harçlı zemin üzerinde 7-9 sıralı insitu hypocaust tuğlaları (**Resim 34**) olan bir mekan vardır. Tuğlalar iki türdedir. İlki yassı olan ve 22 cm. çapında ve 7 cm. kalınlığında , diğeri alt kısmı 18.5 cm., üstü 16.5 cm. çapında 8.5 cm kalınlığındadır. Mekanın batı duvarının alt kısmından M1'den gelen kanal C3 açmasına doğru devam etmektedir.

Resim 34: C 2 açması.

C3 açmasında çalışmalar, ilk olarak 1-3 /a-e plankarelerinde yapılmış ve D9 açığa çıkarılmıştır. Duvarın güney kısmı kaba olarak sıvanmıştır. Duvarda diğer kısımlarından farklı olarak 30 cm. daha kalındır.

Resim 35: C 3 açması.

Resim 36: C 3 açması.

B2 açmasından çıkıp, C2 açmasından geçerek D9 un altından geçen su kanalı C3 açmasında da devam ederek C4 açmasına kadar gitmektedir. Kanalin üzeri taşlarla kapatılmıştır (**Resim 37**).

C3 Açmasında kırmızı renkli dışa çekik ağızlı ve amorf seramikler , cam parçası (**Resim 85: 2, 81:3**) ile çivi ele geçmiştir.

C4 açmasında çalışmalar B3 açması ile C2 açmasından başlayarak C4'e gelen harçsız ve düzensiz taşların üzerini örttüğü su kanallarını takip etmek amacıyla başlamıştır. Kanal 3 /d plankaresinde sona ermektedir.

Resim 37: C 4 açması.

Çalışmalar sırasında 1/d plankaresinde oldukça korozyona uğramış I. Constantinus (297-306)'a ait bakır sikke (**Resim 80: 3**) ele geçmiştir. Yine açmanın güneybatı köşesinde çıkarılan tandır (ocak) içindende temizlik çalışmaları sırasında, Kilikya Ermeni Prensi I.Hetum'a ait (1226-1270) bakır bir sikke (**Resim 80: 1**) bulunmuştur.

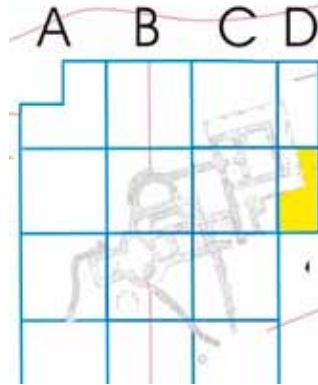
Resim 38: C 4 açması.

D1 Açması C1 açmasında ortaya çıkan kireç harçlı zemini köşelerinde ortaya çıkan kaidelerin devamını görmek amacıyla açılmıştır. 337.50-335.91 m. seviyelerinde yapılan çalışmalar da yaklaşık 2 m. aralıklarla yerleştirilmiş düzgün kesme taş kaide belirlenmiştir. Açmada çalışmalar başlarken yüzeyde II. Constantinus'a ait bakır bir sikke (**Resim 80: 2**) bulunmuştur.

Resim 39: D1 açması.

D2 açması, D1 ile D2'nin kesiştiği noktayı belirlemek amacıyla, 1-5 /a-c plankarelerinde ki çalışmalarda, duvarların kesişme noktasında 80 x 65 cm. boyutlarında bir köşe taşı açığa çıkarılmıştır. C2 açmasında başlayan kaidelerden biride D2 açmasında bulunmuştur.

Resim 40: D 2 açması.

Kazı çalışmaları sırasında, mimarinin ortaya çıkmasıyla birlikte, aksın değişmesi gündeme gelmiş, gerekli çalışmalar yapılarak yeni bir aks belirlenmiştir. Yeni aks kazı alanının yaklaşık 10-20 m. batısına kaydırılmıştır. Yeni aks üzerinde de, ortaya çıkarılan hamam ile bağlantılı herhangi bir mimari olup olmadığını anlamak amacıyla üç ayrı sondaj alanı belirlenmiştir.

1. Sondaj'a 4x1 m. olarak başlanmış, Ancak, bazı taş sıraları görülmeye başlayınca sondaj 4x2 m.ye genişletilmiştir. Taşların etrafı açılıp temizlendiğinde bunların herhangi bir mimariye ait olmadığı, döküntü taşlar olduğu görüldükten sonra

taşlar kaldırılarak yaklaşık 2 m. derinlikte herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Bu nedenle çalışma bu seviyede kesilmiştir.

2. Sondajda yine 1 x 4 m. ölçülerinde başlanmıştır. Yaklaşık 1 m. derinleştikten sonra sondaja 2 x 1 m. ye daraltılmıştır. Çalışmalarda yaklaşık 2 m. inildiğinde su çıktığı için çalışmalara bu seviyede son verilmiştir.

3. Sondajda 1 x 4 m. ölçülerinde başlanmış, 1m. derinliğe inildiğinde sondaj 1x2 m.ye daraltılmıştır. Buradaki çalışmalarda 1.60 m. inildiğinde herhangi bir buluntuya rastlanmaması ve zeminin nemlenmesinden buradan da su çıkabileceği için çalışmalara bu seviye de son verilmiştir.

B1 açmasında başlanan çalışmalarda döküntü taşlar kaldırıldığında çift sıralı taşlardan oluşan bağlayıcı malzeme bulunmayan kuru duvar tekniğinde, güneyden başlayıp kuzeye devam eden geç döneme ait bir duvar ortaya çıkmıştır. Taş sırasının açmanın sonuna doğru kesildiği görülmüştür (**Resim 42**).

Resim 42 : B 1 açması.

B2 açmasındaki çalışmalar sırasında, bağlayıcı malzeme olarak kireç harcının kullanıldığı, dış ve iç yüzlerde daha iri ve düzgün taşlar ile bunların arasındaki küçük moloz taşların dolgu malzemesi olarak kullanıldığı 140 cm civarında bir duvar belirlenmiştir. Duvarı ortaya çıkarmak amacıyla yapılan çalışmalarda duvarın düz veya doğuya ve güneye doğru köşe yaparak değil de kavisle döndüğü belirlenmiştir (**Resim 43**). Duvar tamamen ortaya çıkartıldığında, duvarın yarım daire planlı bir mekana ait ve duvar kalınlığının da 70 cm olduğu tespit edilmiştir. Mekanın kuzeybatısındaki 140 cm lik kalınlığın, daha sonradan orijinal duvarı desteklemek amacıyla yapılmış bir duvar olduğu görülmüştür.

Resim 43 : B2 açması.

Ayrıca, duvar içte yaklaşık 50 cm. aşağıda bir kademe yaparak inmektedir (**Resim 44**). Kademelenmenin M5 olarak isimlendirilen mekanı dolaştığı tespit edilmiştir.

Resim 44 : B 2 açmasından detay görünüm.

Yapının doğusunda belirlenen ve M1 olarak isimlendirilen mekanın C2 açmasına doğru devam ettiği belirlenmiştir. M1 mekanına ait duvarlarında 70 cm.

kalınlığında ve kireç harcının bağlayıcı malzeme olarak kullanıldığı düzgün olmayan kesme taşların arasında moloz taşların dolgu malzemesi olarak yerleştirildiği görülmüştür. Ayrıca mekanın duvarlarında 4 cm. kalınlığında sıva ile zemininde kireç harçlı beton kullanılmıştır. M5'in güneyinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı bir mekan ortaya çıkarılmıştır. Mekanın içindeki döküntü taşlar kaldırıldığında, M5'in doğu köşesinden çıkan üzeri kapak taşları ile kapatılmış bir su kanalı görülmüştür (**Resim 45**).

Resim 45 : B 2 açmasında açığa çıkarılan kanal.

Kanalın bir ucu batıya, diğer ucu doğuya dönmemektedir (**Resim 45**). Batı ucu mekanın sonunda kesilmektedir. Kesildiği kısımda kuzeybatı köşesi kavisli ve daha küçük boyutlu bir mekan dikkati çeker. Bu bölüm oldukça tahrip olmuştur. Kanalın doğuya giden ucu ise duvarın içinden C3 açmasına geçmektedir. Kanal genişliği ve yüksekliği 20 cm.dir.

B3 Açmasında döküntü taşlar kaldırıldığında D9, D10, D15'in belli aralıklarda kesişmesiyle 250 x 190 cm. ölçülerindeki M6 olarak isimlendirilen mekan ile D9, D10, D15, D16 ve D17 'nin kesişmesiyle de 163 x 273 m. ölçülerindeki M7 mekanı ortaya çıkmıştır. Bunun batısında da 500 x 350 m. ölçülerinde, kuzeybatı ve güneydoğusu yarım daire biçiminde dışa taşan M8 mekanı vardır.

Resim 46 : B 3 açması.

M8'in güneydoğu köşesindeki yarım dairenin içinde 155 x 135 cm. lik alanda 27 x 27 x 5 cm. ölçülerinde zemin tuğlaları üzerinde disk biçiminde hypocaust tuğlaları (**Resim 47**) ile bunların üzerinde kırık bir zemin tuğlası in-situ olarak ele geçmiştir. Aynı şekilde in-situ hypocaust tuğlalar in-situ olarak M6 'da da çıkmıştır.

Resim 47 : B 3 açması hypocaust tuğlaları-detay.

M8'in batısında D9 ve D10'un arasında 215 x 190 cm. ölçülerinde iç kısmında duvarlarda is ve yanıkların görüldüğü M9 yer almaktadır. M8'in güneydoğusundaki eksedranın yaklaşık ekseninde duvarın üzerinde bir künk izi ile bunun yanında bir künk yer almaktadır (**Resim 48**). Künkün güneyinde kireç harçlı kısa bir kanal bir kapak taşıyla sonlanmaktadır. Kapak taşının güneyinden başlayan ve içbükey bir kavis yaparak C4 açmasına kadar giden, harçsız moloz taşların oluşturduğu ve kanal olduğu düşünülen bir düzenleme dikkati çekmektedir.

Resim 48 : B3 açması künk kalıntısı

M8 ile M9'un güneyinde mimariden bağımsız, zemini kireç harçla sıvanmış, dıştan tek sıra taşlardan oluşan yarım daire biçiminde **(Resim 47)** bir bölüm belirlenmiştir. Zemininin alt kısmında yoğun yanık tabakası görülmektedir.

B3 açmasındaki duvarlarda, içte ve dışta düzgün kesme taş, aralarda moloz taşlar, tuğla kırıkları ve çakıl taşları dolgu malzemesi, kireç harcı ise bağlayıcı malzeme olarak kullanılmıştır. Duvar kalınlıkları 65-80 cm. arasında değişmektedir.

B18 açmasında 13 cm. yüksekliği korunabilmiş, örgüsünde küçük boyutlu taşlar ile bağlayıcı malzeme olarak kireç harcının kullanıldığı, iç kısmı kırmızımsı sıvalı "U" biçiminde bir mekan ortaya çıkarılmıştır. Mekanın B19 açmasına doğru devam ettiği görülmektedir.

Resim 49 : B 18 açması.

B19 açmasında yapılan çalışmalar sırasında, tek sıradan oluşan doğudan gelerek yaklaşık eksende kuzeye dönen duvar yada temel ortaya çıkmıştır. B18

açmasına devam eden iç kısmı sıvalı, duvarları kireç harçlı " U" biçiminde küçük bir mekan ya da kuruluş belirlenmiştir.

Resim 50 : B 19 açması.

B2 açmasında belirlenen mimarinin bağlantısı olup olmadığını tespit etmek amacıyla A2 açmasında 2 x 2 lik bir sondaj açılmış ancak herhangi bir mimari unsura rastlanmadığı için buradaki çalışma sonlandırılmıştır.

B3 açmasında başlayan D9 ve D10 duvarlarını takip etmek amacıyla A3 Açmasında yapılan sondajda, 70 cm. yüksekliğinde 80-110 cm. arasında duvar kalınlığı olan D9 duvarı ile 92-110 cm. arasında duvar kalınlığı olan D10 duvarı ortaya çıkarılmıştır.

Resim 51 : A 3 açması.

D10 duvarının kuzeyine bitişik, düzgün kesme taşlarla yapılmış 20 cm. genişliğinde ve 20 cm. yüksekliğinde atık suyun boşaltıldığı düşünülen su kanalı

belirlenmiştir (**Resim 52**). Kanal D10'un kuzeyinde başlamakta batıya doğru devam ettikten sonra kavisli olarak güneye dönerek açmanın güneybatı köşesinde sonlanmaktadır. Kanalın döndüğü köşede, daha sonraki bir dönemde kanal duvarının kırılarak yerleştirildiği düşünülen ağız kısmı kırık, gövdesi 57 cm. çapında bir pythos ortaya çıkarılmıştır (**Resim 52**). Kanaldaki taşlar arasında bağlayıcı malzeme olarak kireç harcı kullanılmıştır. Ayrıca, kanalın iç kısmı sıvalıdır. Sıva, bol kireçli, küçük çakıl taşlı ve kırık kiremit katkılıdır. Kanal D9 duvarı aksında kanalın kesme taşlı, harçlı ve sıvalı kısmı sona ermekte, moloz taşlı ve harçsız ve sıvasız kısmı başlamaktadır.

Resim 52 : A 3 açması kanal ve detay.

C2 açmasında ortaya çıkarılan duvar ve mekanları belirlemek amacıyla açılan C1 açmasındaki çalışmalarda kuzeydoğu-güneybatı yönünde 7.30 m. uzunluğunda 75 cm. kalınlığında D3 duvar ortaya çıkarılmıştır. Bu duvarı C2 açmasından gelen D1, D11 ve D4 duvarları D3 duvarını kuzeybatı-güneydoğu yönünde kesmektedir.

Resim 53 : C 1 açması.

D1 ve D11 duvarları arasında ki mekana M3, D4 ve D11 duvarları arasındaki mekana M4 ismi verilmiştir. Duvarların yüksekliği 80-110 cm. arasında değişmektedir. Mekanların iç kısmı ve zeminleri sıvalıdır. Mekanların kuzeyinde kireç harçlı zemin yer

almaktadır. Bu zeminin kuzeyinde de simetrik 40x50x20 cm. boyutlarında dört kesme taş kaide çıkmıştır (**Resim 55**).

Resim 54 : C 1 açması.

M3'ün kuzeybatı köşesinde duvarları sıvalı, 100x76x62 cm. boyutlarında ve kuzeyinde duvar içindeki 40 x 60 cm. ölçülerindeki açıklıkla dışa açılan işlevi belirlenemeyen bir öge bulunmaktadır. Yine mekanın doğu duvarında (D1) eksene simetrik üst kısımları tahrip olmuş, 85 cm. eninde ve 52 cm. yüksekliğinde 30 cm. derinliğinde birer niş vardır (**Resim 55**).

Resim 55 : C 1 açması.

C2 açmasında ki çalışmalarda dört mekan ortaya çıkarılmıştır. İlk mekan açmanın kuzeybatı köşesindedir. “L” biçiminde (**Resim 56**) olan mekanın batısı B2

açmasında kalmaktadır. Mekanın duvar ve zemini sıvalıdır. Sıva kalınlığı 3-4 cm. arasında değişmektedir.

Resim 56 : C 2 açması mimari.

Mekanı D4, D5, D6, D7 ve D8 oluşturmaktadır. D4'ten 90 cm. genişliğinde bir açıklıkla M2'ye geçilmektedir. Buradan da M3 ve M4'e geçilmektedir. M2, M3 ve M4 D1, D2, D3 ve D4'ün kesişmesiyle oluşmuştur. Duvar kalınlıkları 70 cm. dir. Yaklaşık 1 m.si korunan duvarlar içten sıvalı dıştan derzlidir. M1'in güneyinde zemin seviyesinden 1 m. aşağıda, kireç harçlı zemin üzerinde 7, 8, 9 sıralı insitu hypocaust tuğlaları olan bir mekan vardır (**Resim 57**). Tuğlalar iki türdedir. İlki yassı olan ve 22 cm. çapında ve 7 cm. kalınlığında , diğeri alt kısmı 18.5 cm, üstü 16.5 cm. çapında 8.5 kalınlığındadır. Mekanın batı duvarının alt kısmından M1'den gelen kanal C3 açmasına doğru devam etmektedir.

Resim 57 : C 2 açması mimari ve hypocaust tuğlalar.

C3 açmasında, D9 açığa çıkarılmıştır. Duvarın güney kısmı kaba olarak sıvanmıştır. Duvarda diğer kısımlarından farklı olarak 30 cm. daha kalındır. B2 açmasından çıkıp, C2 açmasından geçerek D9 un altından geçen su kanalı C3 açmasında da devam ederek C4 açmasına kadar gitmektedir. Kanalin üzeri taşlarla kapatılmıştır.

Resim 58 : C 3 açması .

Resim 59 : C 3 açması.

C4 açmasında çalışmalar B3 açması ile C2 açmasından başlayarak C4'e gelen harçsız ve düzensiz taşların üzerini örttüğü su kanallarını takip etmek amacıyla başlamıştır. Açmanın güneybatı köşesinde bir tandır (Ocak) açığa çıkarılmıştır (**Resim 60**).

Resim 60 : C 4 açması.

D1 Açması C1 açmasında ortaya çıkan kireç harçlı zemini köşelerinde ortaya çıkan kaidelerin devamını görmek amacıyla açılmıştır. Çalışmalar da yaklaşık 2 m. aralıklarla yerleştirilmiş düzgün kesme taş kaide belirlenmiştir.

Resim 61 : C 4 açması.

D1 ile D2'nin kesiştiği noktayı belirlemek amacıyla, D2 açmasında yapılan çalışmalarda duvarların kesişme noktasında 80x65 cm. boyutlarında bir köşe taşı açığa çıkarılmıştır (**Resim 61**). C2 açmasında başlayan kaidelerden biride D2 açmasında bulunmuştur.

Kazı sonunda büyük bir kısmı tahrip olmakla birlikte genel planı algılanabilen bir hamam ortaya çıkarılmıştır (**Resim 41**). Yapı doğu batı doğrultusunda gelişmektedir. Yapıya doğuda yer alan ve bugün büyük ölçüde tahrip olmuş iki basamaklı bir merdivenle, bugün sadece kaideleri kalmış, revaklı bir sahanlığa çıkılmaktadır. Kalan izlerden hareketle revaklı bölümün, ılıklığın doğusu ile soyunmalık bölümünü üç yönden kuşattığı söylenebilir. Buradan soyunmalık kısmına batı köşede yer alan bir kapı ile girilmektedir. Girilen bölümden, doğudaki ve kuzeydeki kapıdan iki mekana geçilmektedir. Doğudaki mekan, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Doğu duvarında iki dikdörtgen niş ile kuzeybatı köşede işlevi tespit edilemeyen ama su ile ilgili olduğu düşünülen bir mimari öge vardır. Bu öge, kuzey duvarda aynı seviyede yer alan bir açıklıkla dışa açılmaktadır. Batı duvarında ise kare planlı küçük bir mekana açılan bir kapı vardır.

Soyunmalık kısmından batıdaki bir kapı ile, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı soğukluk mekanına geçilmektedir. Soyunmalıktan bugün görülmemekle birlikte güneyde büyük ihtimalle eksende yer alan bir kapı ile "L" planlı ılıkılık olduğunu düşündüğümüz bölüme geçilmektedir. Bu mekanın güneyinde alt kısımda, zemini tahrip olduğu için hypocaust tuğlaları görülen bir mekan bulunmaktadır. Bu mekandan sıcaklığa geçiş nereden ve nasıl olduğunu belirlememize yarayacak herhangi bir veri görülmemektedir. Ilıklık olarak düşündüğümüz bölümün batısında, üstte yarım daire

planlı bölümün altındaki su kanalından da hareketle havuz olabileceğini söyleyebiliriz. Bu bölümün güneyinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı başka bir mekan vardır. Buranında güneyinde ise doğudaki kare, batıdaki dikdörtgen planlı iki mekan vardır. Bu mekanlardan doğudakinin içinde insitu durumda hypocaust tuğlaları yer almaktadır.

Bu bölümlerinde batısında kare planlı orta bölümü kuzey ve güneyde yarım daire, batısı ise eyvan biçiminde dikdörtgen bir mekanla genişletilmiş sıcaklık bölümü görülmektedir. Bu bölümün batısında ise dikdörtgen planlı külhan yer almaktadır. Külhanın kuzey köşesinden çıkarak bir kavisle güneye dönen ve güneybatı köşe de sonlanan su kanalı dikkati çekmektedir.

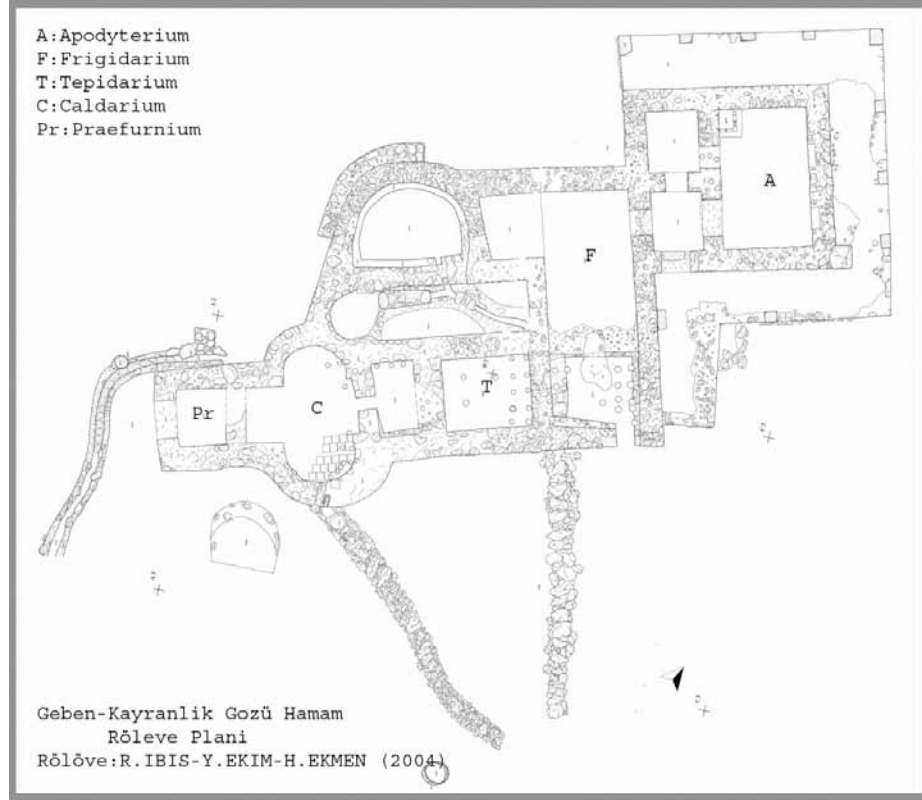
Aynı şekilde güneydeki eksedranın duvarının ortasında ve doğuda ılıkılık olarak düşündüğümüz bölümün güneybatı köşesinden çıkan ve güneye doğru devam eden iki su kanalı daha görülmektedir.

Kazı sonunda büyük bir kısmı tahrip olmakla birlikte, genel planı algılanabilen hamam ortaya çıkartılmıştır (**Resim 62**).

Hamam, eski Geben'in (Geben Kalesi'nin) güneybatısında, Kayranlık Dağı'nın doğu yamacından çıkan suyun kuzeydoğusunda güneye doğru eğimli bir arazi üzerinde yer almaktadır.

Yapı Krencker'in¹ Roma hamamlarını plan tiplerine göre yaptığı sınıflandırmaya göre Kayranlık Gözü hamamı "paralel sıralı tip" içinde incelenebilir. Bu hamamlarda mekanlar altlı üstlü ve birbirine paralel olarak sıralanmaktadır. İlk sırada soyunmalık (apodyterium)- soğukluk (frigidarium) ve ılıkığın (tepidarium) bir bölümü, ikinci sırada ise ılıkılık (tepidarium) - sıcaklık (caldarium) - külhan (praefurnium) olarak düzenlenmektedir (**Resim 62**). Bu düzenlemede hamama gelen kişi ilk apoditarium'a girmekte buradan frigidarium'a geçmektedir. Daha sonra ılıkılık ve sıcaklık bölümüne geçip yıkandıktan sonra tekrar aynı yolu izleyerek geri dönmektedir.

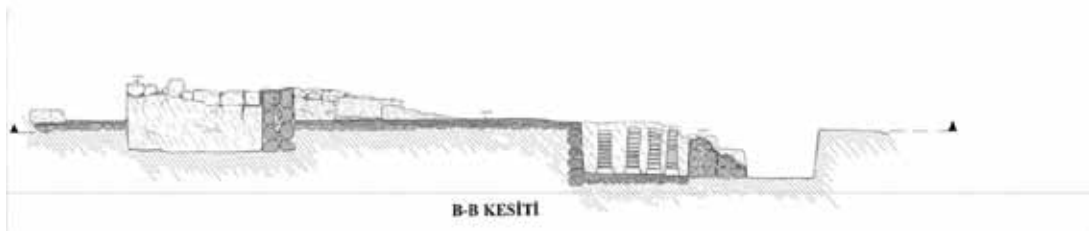
¹ Krencker 1929:175

Resim 62 : Kayranlık Gözü Hamam- Röleve Planı.

Resim 62a : Kayranlık Gözü Hamam- A-A kesiti.

Resim 62b : Kayranlık Gözü Hamam- B-B kesiti.

Yapı Malzemesi:

Hamamda, yapı malzemesi olarak kesme taş, moloz taş, tuğla, mermer ve kireç harcı kullanılmıştır. Duvarlarda, köşelerde, soyunmalık revaklarının kuzeyinde zeminde ve taşıyıcıların ayaklarında kesme taş; duvarlarda örgü ve dolgu malzemesi olarak moloz taş, hypocaust'ta taşıyıcı olarak yuvarlak (22 x 7; 18.5 x 16.5 x 8.5 cm) iki farklı ölçüde zemin döşemesinde ise kare tuğla, sıcaklık bölümünde duvar kaplamasında pembe damarlı mermer, bağlayıcı malzeme olarak ta kireç harcı kullanılmıştır. Ayrıca, soyunmalık ve soğukluk bölümlerinde hem zeminde hem de duvarlarda döşeme ya da kaplama kullanılmadığı içinde sıva kullanılmıştır.

Duvar köşelerinde büyük boyutlu kesme taş aralarda ise moloz taş, dolgu malzemesi olarak moloz taş, tuğla kırıkları ve bağlayıcı malzeme olarak ise kireç harcı kurulmuştur. Yapının duvarlarında yerel malzeme kullanılmıştır.

Yapının duvarları büyük ölçüde tahrip olduğu ve belli bir seviyeye kadar devam ettiği için **(Resim 62a)** örtüsü hakkında bilgi sahibi olamıyoruz.

Yapıda kazı sırasında süslemeye yönelik herhangi bir veri çıkmamıştır.

Yapıyı Oluşturan Bölümler:

Kazı sonrasında hamamın tamamı ortaya çıkartılmıştır. Buna göre hamam Apodyterium(Soyunma bölümü), Frigidarium(Soğukluk), Tepidarium (Ilıklık), Caldarium (Sıcaklık) ve Præfurnium (Külhan) bölümlerinden oluşmaktadır **(Resim 62)**.

Apodyterium (Soyunma Odası)

Kazı sonunda, hamamın kuzeydoğu bölümünde Frigidarium'un kuzeydoğusunda apodyterium (soyunma odası) ortaya çıkarılmıştır. Doğuda yer alan ve büyük ölçüde tahrip olmuş iki basamaklı bir merdivenle, bugün sadece kaideleri kalmış revaklı bir sahanlığa çıkılmaktadır. Kalan izlerden revakların soğukluğun doğusu ile soyunmalık bölümünü üç yönden kuşattığını söyleyebiliriz. Revaklı bölümden kare planlı soyunmalık mekanına batı köşede yer alan bir kapı ile girilmektedir. Soyunmalık mekanı doğuda, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı; batıda, iki küçük kare bölümden oluşmaktadır. Doğu bölümündeki doğu duvarında eksene simetrik birer dikdörtgen niş yer almaktadır. Kuzeybatı köşede ise dikdörtgen küçük bir havuz ile bunun kuzeyinde revağa açılan dikdörtgen bir açıklık vardır.

Doğudaki bölüm batıda eksene simetrik iki kapı ile batıdaki mekanlara geçilmektedir. Kuzeybatı köşedeki kare bölüm güneyde eksende ki kapı ile güneydeki bölüme geçilmektedir. Güney eksende ki kapı ile dışarıya revağa, batıdaki kapıdan ise soğukluk mekanına geçilmektedir (**Resim 62**).

Frigidarium (Soğukluk)

Hamamın soğukluk kısmı “L” planlıdır. Soğukluk bölümüne doğuda eksende yer alan kapı ve soyunmalık mekanının batısında ki kapıdan girilmektedir. Mekanın zemini ve duvarları sıvalıdır (**Resim 62**).

Tepidarium (ılıkılık)

Soğukluk bölümünden güneydeki ılıkılık bölümüne geçişi sağlayan kapı ya da girişe ait bugün her hangi bir iz görülmemektedir. Ancak, diğer kapılardan hareketle bu kapının da eksende yer aldığını düşünebiliriz. ılıkılık mekanı soğukluğun güneyinde, zeminde in-situ hypocaust tuğlaları görülen kare planlı bir bölüm ile büyük ihtimalle batıda yer alan bir kapı ya da açıklıkla geçilen; batıda zemini de in-situ hypocaust tuğlaları olan kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ikinci bir bölüm ve bunun kuzeyindeki yarım daire havuzdan oluşmaktadır (**Resim 62**).

Caldarium (Sıcaklık)

Yapının güneybatısında yer alan sıcaklık mekanına da büyük ihtimalle ılıkılık bölümünden bir kapı ile girilmekteydi. Sıcaklık mekanı, ortada bir kare bölüm ile kuzeyde ve güneyde yarım daire, doğu ve batıda ise dikdörtgen planlı bölümlerle genişletilmiştir. Doğudaki bölümün zemininde yuvarlak in-situ hypocaust tuğlaları ile kare döşeme tuğlaları görülmektedir.

Praefurnium (Külhan)

Yapının güneybatı köşesinde kare planlı bir kuruluştur. Batıda eksende ocak açıklığı görülmektedir. Mekanın kuzeyinden başlayan ve bir kavisle güneye dönen ve güneybatı köşede sona eren bir pis su kanalı vardır.

Su Sistemi

Kazı sırasında yapıya su sağlayan sarnıç veya aquadukt olabilecek bir bölüm veya kuruluşa rastlanmamıştır. Hamamın suyu hemen yakınından geçen Kayranlık

Gözünden almış olduğunu düşünmekle birlikte bu bağlantıyı gösteren bir kanal ya da künk sistemine rastlanmamıştır. Ancak yapının duvarlarının oldukça büyük bir kısmının yıkık olması nedeniyle bu bağlantının eğimden dolayı kuzeyden olduğunu düşünüyoruz. Bağlantı üst seviye olduğu içinde bugün yıkıldığı için görülmemektedir.

Yapı içinde su dolaşımına yönelik tesisatında nasıl olduğu, ılıklik ve sıcaklik bölümlerinin duvarlarının temel seviyesine kadar yıkılması nedeniyle belirleyemiyoruz. Yapıda pis su dolaşımına ait bazı izler görülmektedir. Ilıklik mekanının kuzeyindeki havuzdan çıkan ve doğu ve batıya giden 20X20 cm. ölçülerinde birer kanal tespit edilmiştir. Bu kanallardan batıya giden havuzun batı köşesinde kesilirken, doğuya giden duvardaki açıklıkla doğuda yer alan ılıklik kısmının batı duvarının altından geçerek dışarı açılmaktadır. Açıklığın önünden başlayan ve güneye yaklaşık on metre devam ederek kesilen moloz taşlarla oluşturulmuş bir kanal vardır (**Resim 64**). Aynı düzenlemeyi sıcaklik bölümünün güneyinde başlayarak doğuya devam eden kanalda da görüyoruz. Bir diğer kanalda külhanın kuzey ve batısında görüyoruz.

Resim 63 : C1 açması.

Resim 64 : B2 açması.

Resim 65 : B2 açması.

Resim 66 : B3 açması.

Resim 67 : C2 açması.

Resim 68 : C1 açması.

Resim 69: C1 açması.

Resim 70 : C1 açması.

Resim 71 : C1 açması.

Resim 72 : A3 ve B3 açmaları.

Resim 73 : Açmalar genel görünüm.

Resim 74 : Açımlar genel görünüm.

Resim 75 : Açımlar genel görünüm.

Resim 76 : C2 açması, detay.

Resim 77: C2 açması, detay.

Resim 78 : C2 açması, detay.

Resim 79 : Hamam genel görünüm.

BÖLÜM IV

KÜÇÜK BULUNTULAR

Kayranlık Gözü kazısında küçük buluntu olarak, metal ve cam eser parçaları ele geçmiştir.

METAL BULUNTULAR

Kayranlık Gözü yerleşiminde 21 adet metal buluntu ele geçmiştir. C 4 açmasından ele geçen 2 adet sikke (**Resim 80-1,2**), yüzeyden ele geçen 1 adet sikke (**Resim 80-3**), çeşitli açmalardan ve yüzeyden bulunan 16 adet çivi ve mih (**Resim 81-1,2,3/ 82-1,2,3,4/ 83-1,2,3,4/ 84-1**), ve 1 adet demir lüle (**Resim 84-2**) buluntular arasındadır.

Katalog

Res./Fig. 80

1. **C-4/ C 4003:** Ø: 29 mm. Bakır sikke. C-4 açmasında, 4-5/a-b plankarede, açmanın güneybatı köşesinde çıkarılan tandır (Ocak) içinden temizlik çalışmaları sırasında, ele geçmiştir.
2. **C-4/ C 4002:** Ø: xx mm. Bakır sikke. C-4 açmasında, 1/d plankarede oldukça okside olmuş durumda ele geçmiştir.
3. **Yüzey: :** Ø: xx mm. Bakır sikke. Ön yüzde gümüş kaplama var.

Res./Fig. 81

1. **B-1/ B 1002:** U: 1,5 cm. Demir mih. B 1 açmasında 8/h plankarede ele geçmiştir.Üst tarafı bozulmuş dikdörtgenimsi görünümde.
2. **B-3/ B 3007:** Korozyona uğramış demir çivi. B 3 açmasında 2/c plankarede ele geçmiş,

3. **C-3/ C 3005:** Korozyona uğramış demir çivi. C 3 açmasında 7/d plankarede ele geçmiştir.

Res./Fig. 82

1. **C-2/ C 2002a:** Korozyona uğramış demir çivi. C 2 açmasında 1-4/g-d plankarede ele geçmiştir.

2. **C-1/ C 1003:** Korozyona uğramış, ucu kıvrık metal obje. C 1 açmasında 6/e plankarede ele geçmiştir.

3. **C-2/ C 2002b:** Korozyona uğramış demir çivi. C 2 açmasında 1-4/g-d plankarede ele geçmiştir.

4. **C-2/ C 2002c:** Korozyona uğramış demir çivi. C 2 açmasında 1-4/g-d plankarede ele geçmiştir.

Res./Fig. 83

1. **Yüzey:** Korozyona uğramış demir çivi.

2. **Yüzey:** Korozyona uğramış demir çivi.

3. **C 1/ C 1001a:** Korozyona uğramış demir çivi. C 1 açmasında 10/e-f plankarede ele geçmiştir.

4. **. C 1/ C 1001b:** Korozyona uğramış demir çivi. C 1 açmasında 10/e-f plankarede ele geçmiştir.

Res./Fig. 84

1. **B 19/ B 19004:** Korozyona uğramış demir çivi. B 19 açmasında 8/g plankarede ele geçmiştir.

2. **B 3/ B 3004:** Kurşun lüle. Korozyona uğramış bütüne yakın kurşun musluk aksamı. B 3 açmasında 1/e plankarede ele geçmiştir.

CAM BULUNTULAR

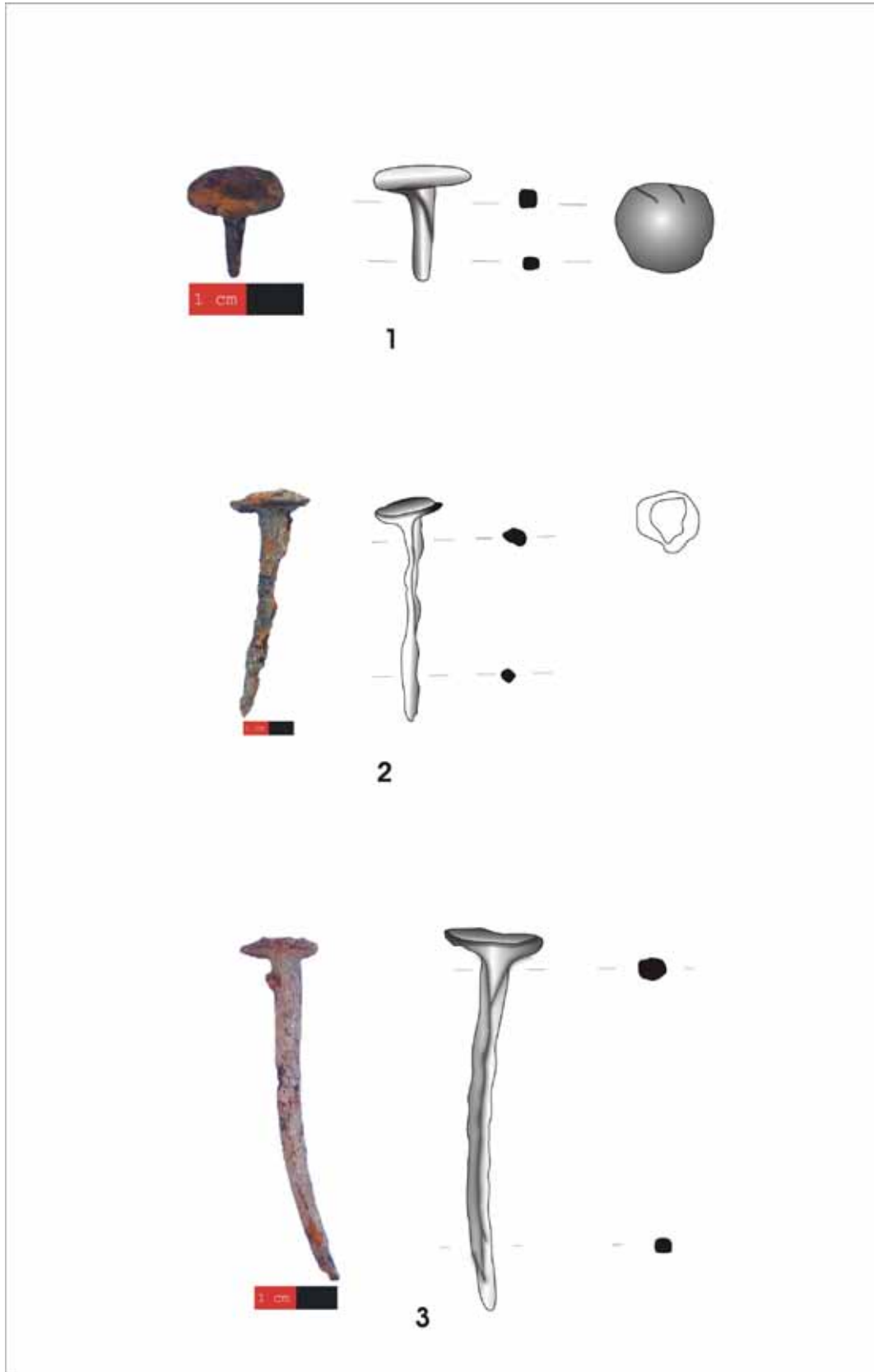
Bu gruba dahil olan 2 adet cam kap parçası değerlendirmeye alınmıştır.

Res./Fig. 85

1. C-3/ C 3004: Ø: 3,5 cm. Sadece ağız kısmı korunmuş cam şişe ağız parçası.
2. C-3/ C 3004: Ø: 12 cm. Ağız kısmı korunmuş cam tabak ağız parçası.

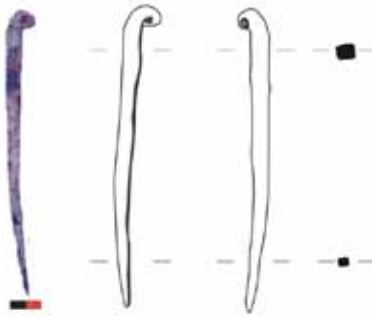
Res./ Fig.:80

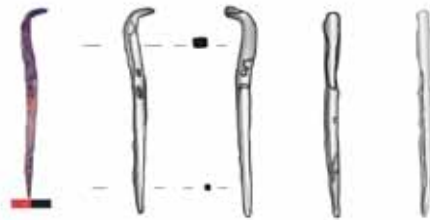
Res./ Fig.:81

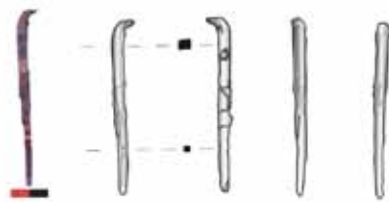
1

2

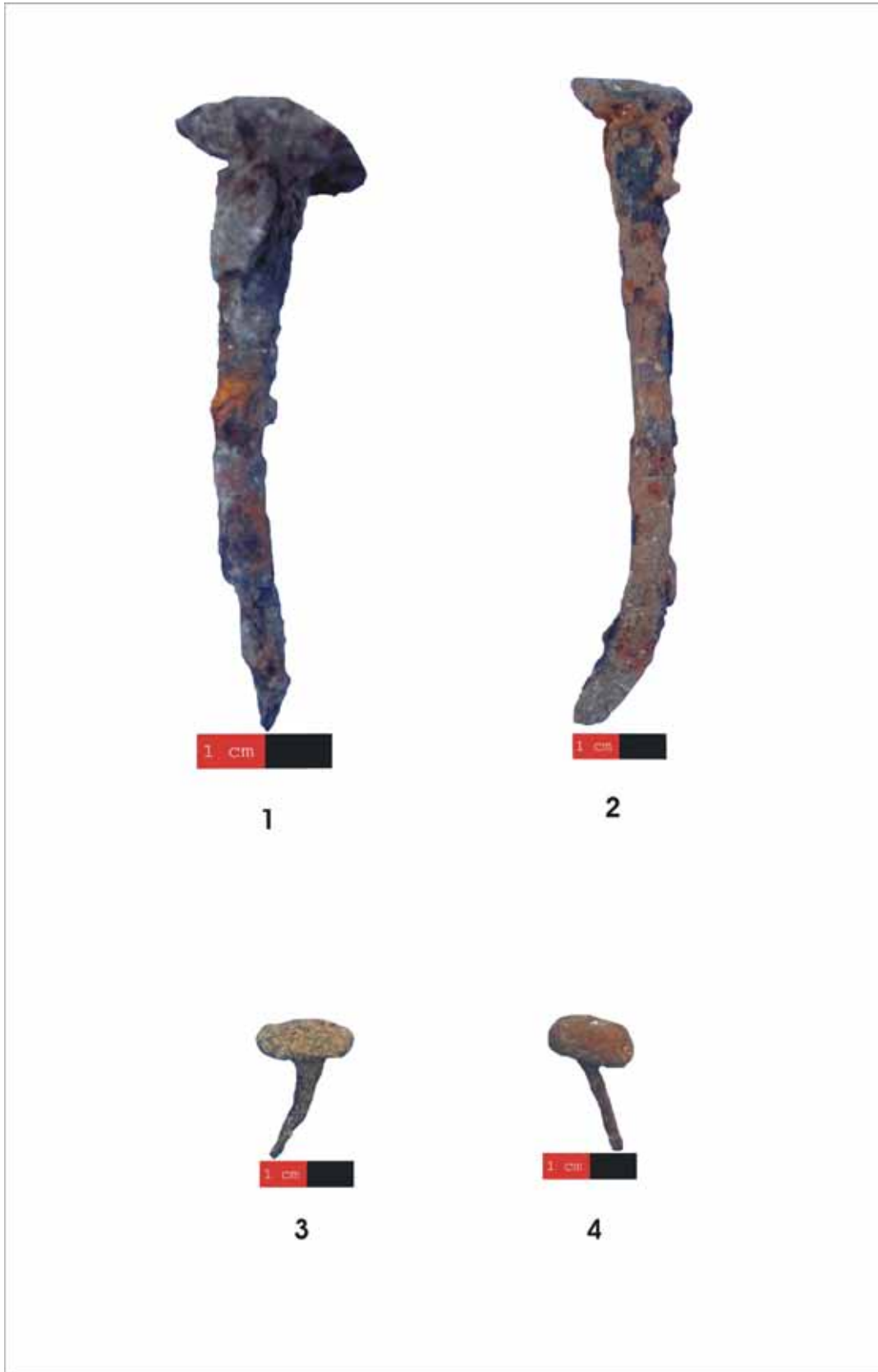

3

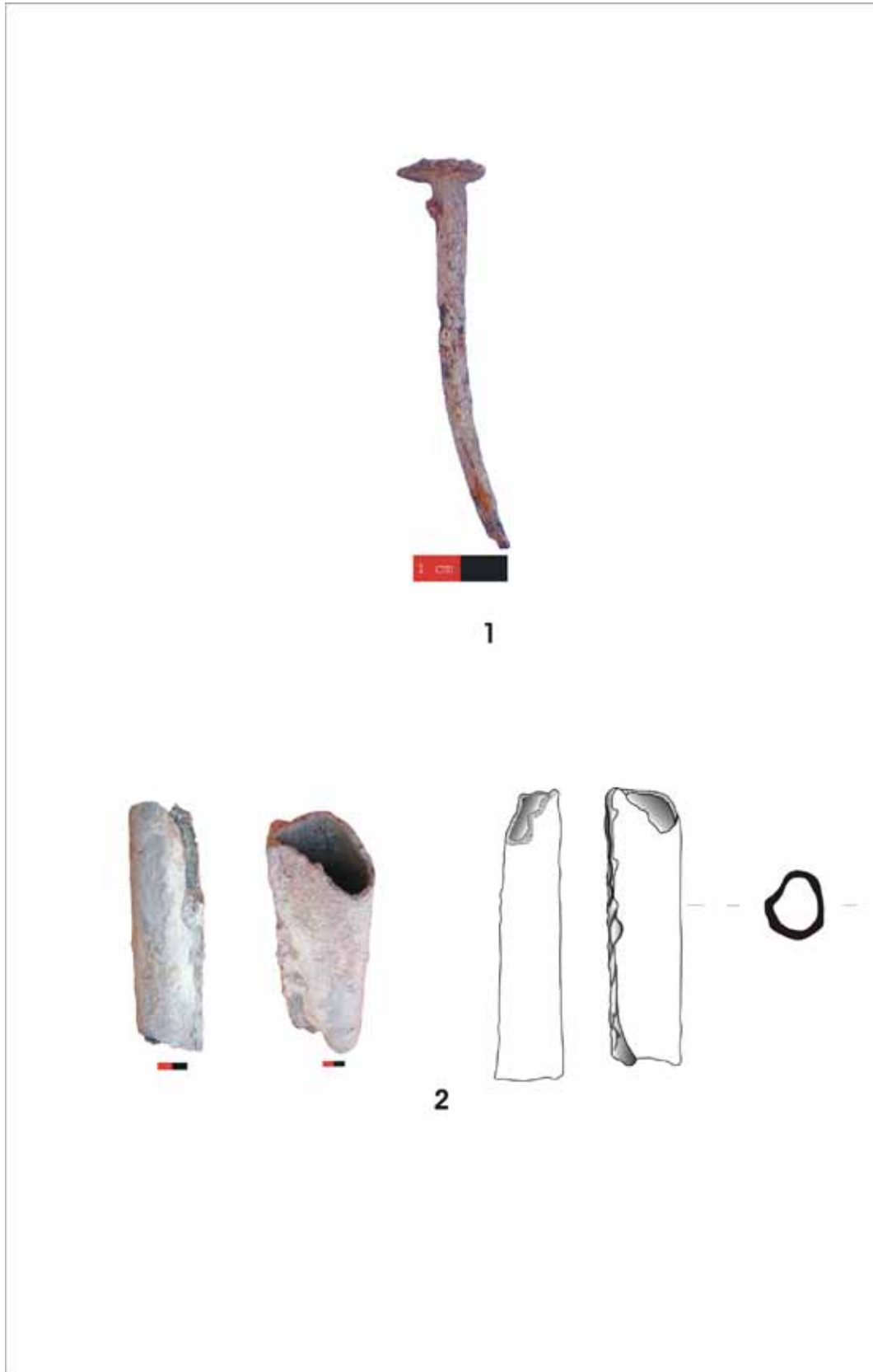

4

Res./ Fig.:82

Res./ Fig.: 83

Res./ Fig.: 84

1

2

Res./ Fig.: 85

Resim 85: Çiviler.

Resim 86: Lüle (musluk aksamı).

Resim 87: Sikkeler ön yüzden görünüm .

Resim 88: Sikkeler arka yüzden görünüm .

Resim 89: Cam tabak parçası.

Resim 90: Cam şişe parçası.

BÖLÜM V

ÇANAK ÇÖMLEK BULUNTULARI

Kazı sırasında az sayıda seramik ele geçmiştir. Ele geçen seramiklerde daha çok sırsız ve çoğunluğu amorf parçalardır (**Resim 95, 96**). Daha çok kırmızı hamurlu, çoğunluğu astarsız ve perdahsız kaba seramik parçalardan oluşmaktadır. Katkı maddesi olarak bol kireçtaşı, taşçık ve mika kullanılmıştır.

A. KAP FORMLARI

Açık Kaplar

Dışa doğru açılan kenarlı, ağız çapı, gövde çapından dar ve gövde yüksekliğinden fazla olmayan, yayvan kap türleri için bazı yayınlarda “açık kap” anlamına gelen terimler kullanılmaktadır. Bu tür kaplar ağız çaplarının kap yüksekliğine olan oranına göre genel anlamda çanak ve tabak olarak adlandırılabilirler¹⁶.

Çanaklar

Genel olarak derinliği az, yayvan gövdeli ve ağız çapı kap yüksekliğinin dört katına eşit yada daha fazla olan kap formları sığ çanaklar olarak, ağız çapı, kap yüksekliğinin iki katından fazla olan, açık ağızlı, yayvan veya yarı küresel gövdeli kap formları bu gruba dahil edilmiştir¹⁷. (**Resim 91: 1,2**)

Kapalı Kaplar

Genel olarak dipten ağız kenarına doğru daralan, ağız çapı gövde çapının ve yüksekliğinin yarısından fazla olmayan kap formları için kapalı kap adı kullanılmaktadır. Bu çalışmada çömlekler, bu gruba dahil edilmiştir¹⁸.

¹⁶ Ökse 1993, 45.

¹⁷ Ökse 1993, 49.

¹⁸ Ökse 1993, 46.

Çömlekler

Yemek pişirme kabı olarak kullanılan yada içinde sıvı yada katı besinler saklanan pişmiş toprak kaplara ”*çömlek*”, kulplu yada tutamaklı ve kapaklı türlerine “*tencere*”, tutamaksız ve kapaksız türlerine ise “*güveç*” adı verilir¹⁹.

Gövde yükseklikleri ve gövde genişlikleri birbirine yaklaşık olarak eşit, ağız çapları gövde çapının yarısına yakın, boyunlu ya da boyunsuz olan kap formları için arkeoloji literatüründe genel olarak bu çömlek adı kullanılmaktadır²⁰. **(Resim 92-1,2)**

Dipler

Kayranlık Gözü yerleşimi seramiği içinde toplam 4 parça değerlendirmeye alınmıştır. Düz dip **(Resim 93-2,3,4)**, halka dip **(Resim 93-1)**, yerleşimde görülen dip formlarıdır.

Kulplar

Kayranlık Gözü yerleşimi seramiği içinde 3 parça kulp değerlendirmeye alınmıştır. **(Resim 94-1,2,3)**. Kulplardan ikisi dikey kulp **(Resim 94-1,2)**, bir tanesi yatay kulptur **(Resim 94-3)**.

¹⁹ Ökse 1993: 55.

²⁰ Ökse 1993: 55.

SERAMİK KATALOĞU²¹**Res./Fig. 91**

1. **C-2/ C 2001-2:** Ø: 17 cm, Basit dışa hafif çekik ağızlı çanak ağız parçası. Az taşçık, orta kalker, mika ve kum katkılı; sarımsı kırmızı (5 YR 5/6) hamurlu, iç yüzey kahverengi (5 YR 4/4) yalın ve dış yüzey kahverengi (7,5 YR 5/4) yalın; gevrek, gözenekli.
2. **C-3/ C 3003-2:** Ø: 24 cm. Basit yuvarlak dışa kesik ağızlı çanak ağız parçası.
3. **C-3/ C 3002-1:** Ø: 10 cm. Hafif dışa çekik basit ağızlı, uzun boyunlu testi parçası. Az taşçık, yoğun mika ve kum katkılı; kırmızı (2,5 YR 4/8) hamurlu, iç ve dış yüzey kırmızı (2,5 YR 4/8) yalın, sıkı, az gözenekli, iyi pişirilmiş.
4. **B-2/ B 2010-1:** Ø: 6 cm. Basit dışa çekik ağızlı, ağız üzeri oluklu çömlek ağız parçası. Az kalker, yoğun mika katkılı; sarımsı kırmızı (5 YR 5/8) hamurlu, iç ve dış yüzey sarımsı kırmızı (5 YR 5/6) yalın, sıkı, az gözenekli, iyi pişirilmiş.

Res./Fig. 92

1. **C-1/ C 1002-1:** Ø: 20 cm. Basit ağız kenarlı, boyunsuz küresel gövdeli çömlek ağız parçası. Az taşçık, orta kalker, mika ve kum katkılı; sarımsı kırmızı (5 YR 5/6) hamurlu, iç yüzey kırmızımsı kahverengi (5 YR 4/4) yalın, dış yüzey kahverengi (7,5 YR 5/4) yalın, gevrek pişirilmiş.
2. **A-3/ A 3003-1:** Ø: 12 cm. Dışa çekik üzeri düzleştirilmiş ağızlı, dik uzun boyunlu çömlek ağız parçası. Az kalker, orta taşçık, mika ve kum katkılı; kırmızımsı sarı (7,5 YR 6/6) hamurlu, iç ve dış yüzey kırmızı (2,5 YR 4/8), dışta ve içte yalın, iç yüzey perdahlı; gevşek, gözenekli, gevrek pişirilmiş.

Res./Fig. 93

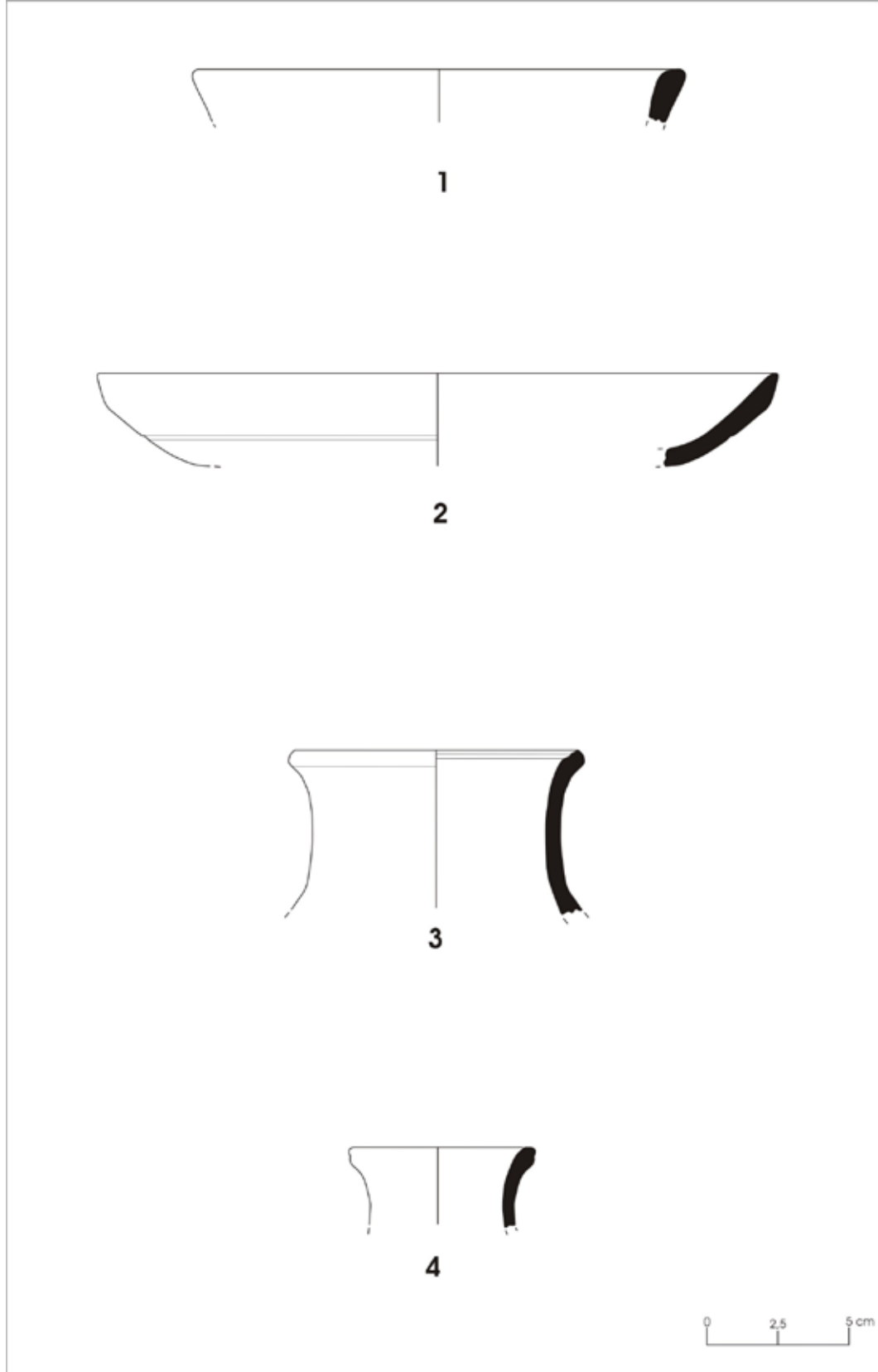
1. **C-3/ C 3031-1:** DØ: 6 cm. Halka dip. Az taşçık, orta kalker, mika ve kum katkılı; sarımsı kırmızı (5 YR 5/6) hamurlu, iç yüzey kırmızımsı kahverengi (5 YR 4/4) yalın, dış yüzey kahverengi (7,5 YR 5/4) yalın, gevrek pişirilmiş.

²¹ Seramik katalogundaki renkler Munsell Soil Color Charts'a göre verilmiştir.

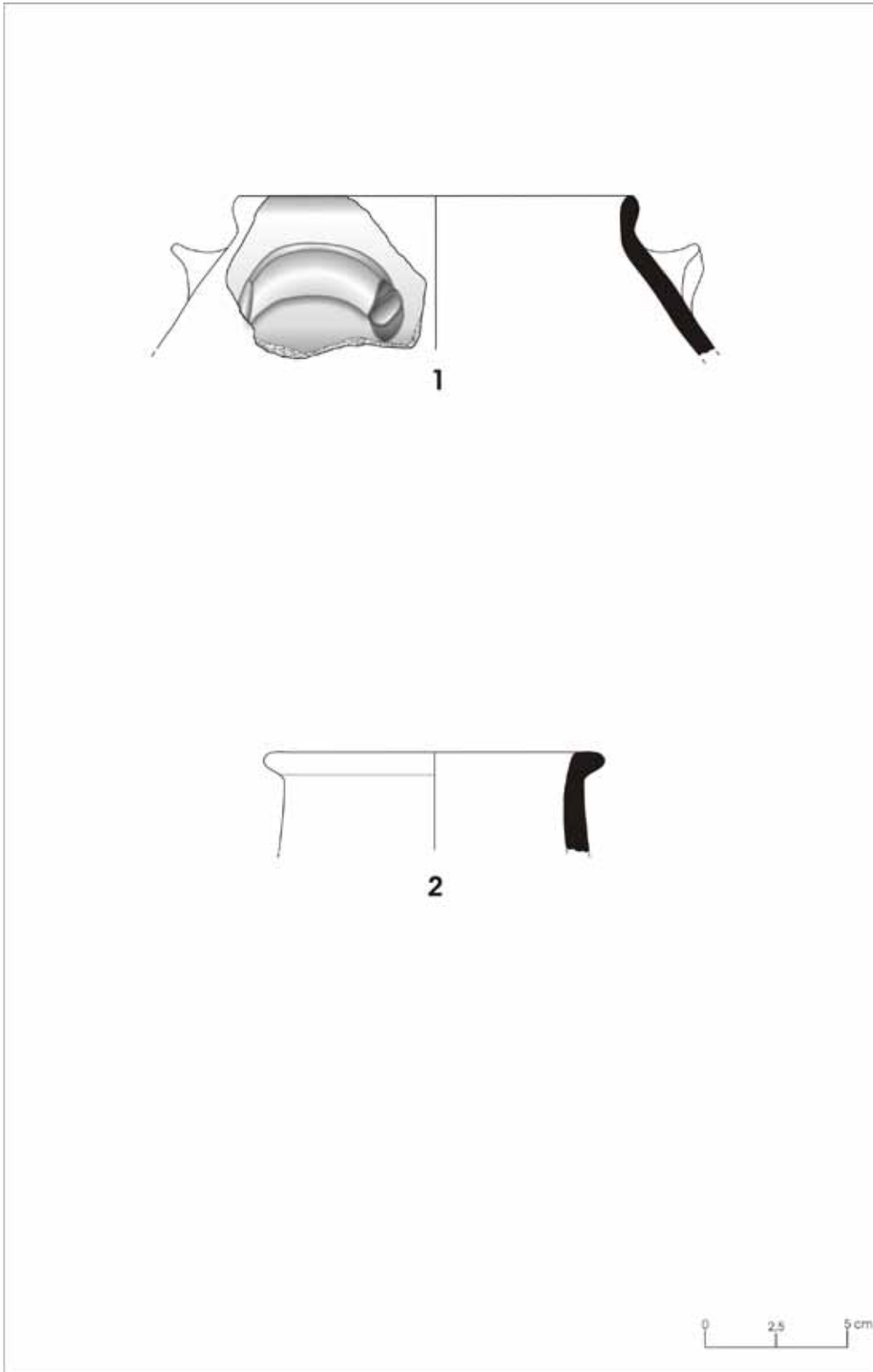
2. **C-3/ C 3003-1:** DØ: 8 cm. Düz dip. Orta taşçık, az kalker, mika ve kum katkılı; sarımsı kırmızı (5 YR 5/6) hamurlu, iç yüzey kırmızımsı kahverengi (5 YR 4/4) yalın, dış yüzey kahverengi (7,5 YR 5/4) yalın, gevrek pişirilmiş.
3. **C-2/ C 2001-1:** DØ: 14 cm. Düz dip. Az taşçık, orta kalker, mika ve kum katkılı; sarımsı kırmızı (5 YR 5/6) hamurlu, iç yüzey kırmızımsı kahverengi (5 YR 4/4) yalın, dış yüzey kahverengi (7,5 YR 5/4) yalın, gevrek pişirilmiş.
4. **A-3/ A 3003-2:** DØ: 12 cm. Düz dip. Az kalker, orta taşçık, mika ve kum katkılı; kırmızımsı sarı (7,5 YR 6/6) hamurlu, iç ve dış yüzey kırmızı (2,5 YR 4/8), dışta ve içte yalın, iç yüzey perdahlı; gevşek ,gözenekli, gevrek pişirilmiş.

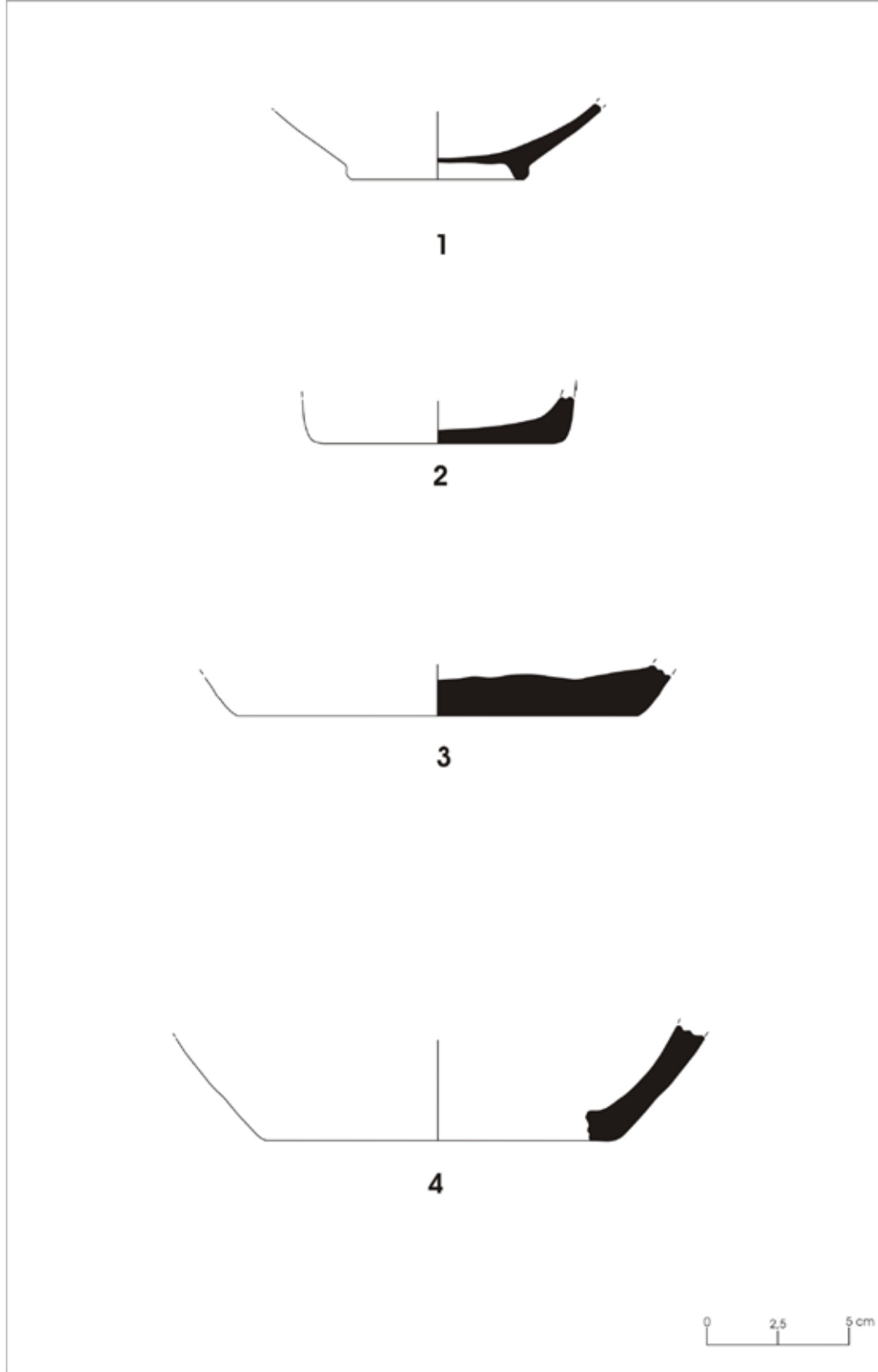
Res./Fig. 94

1. **B-19/ B 19002-1:** Kulp. Az taşçık, yoğun mika ve kum katkılı; kırmızı (2,5 YR 4/8) hamurlu, iç ve dış yüzey kırmızı (2,5 YR 4/8) yalın, sıkı, az gözenekli, iyi pişirilmiş.
2. **C-3/ C 3002-1:** Kulp. Az taşçık, yoğun mika ve kum katkılı; kırmızı (2,5 YR 4/8) hamurlu, iç ve dış yüzey kırmızı (2,5 YR 4/8) yalın, sıkı, az gözenekli, iyi pişirilmiş.
3. **C-1/ C 1002-1:** Ø: 20 cm. Yatay kulp. Az taşçık, orta kalker, mika ve kum katkılı; sarımsı kırmızı (5 YR 5/6) hamurlu, iç yüzey kırmızımsı kahverengi (5 YR 4/4) yalın, dış yüzey kahverengi (7,5 YR 5/4) yalın, gevrek pişirilmiş.
4. **C-1/ Yüzey:** Amorf. Sırlı seramik parçası.

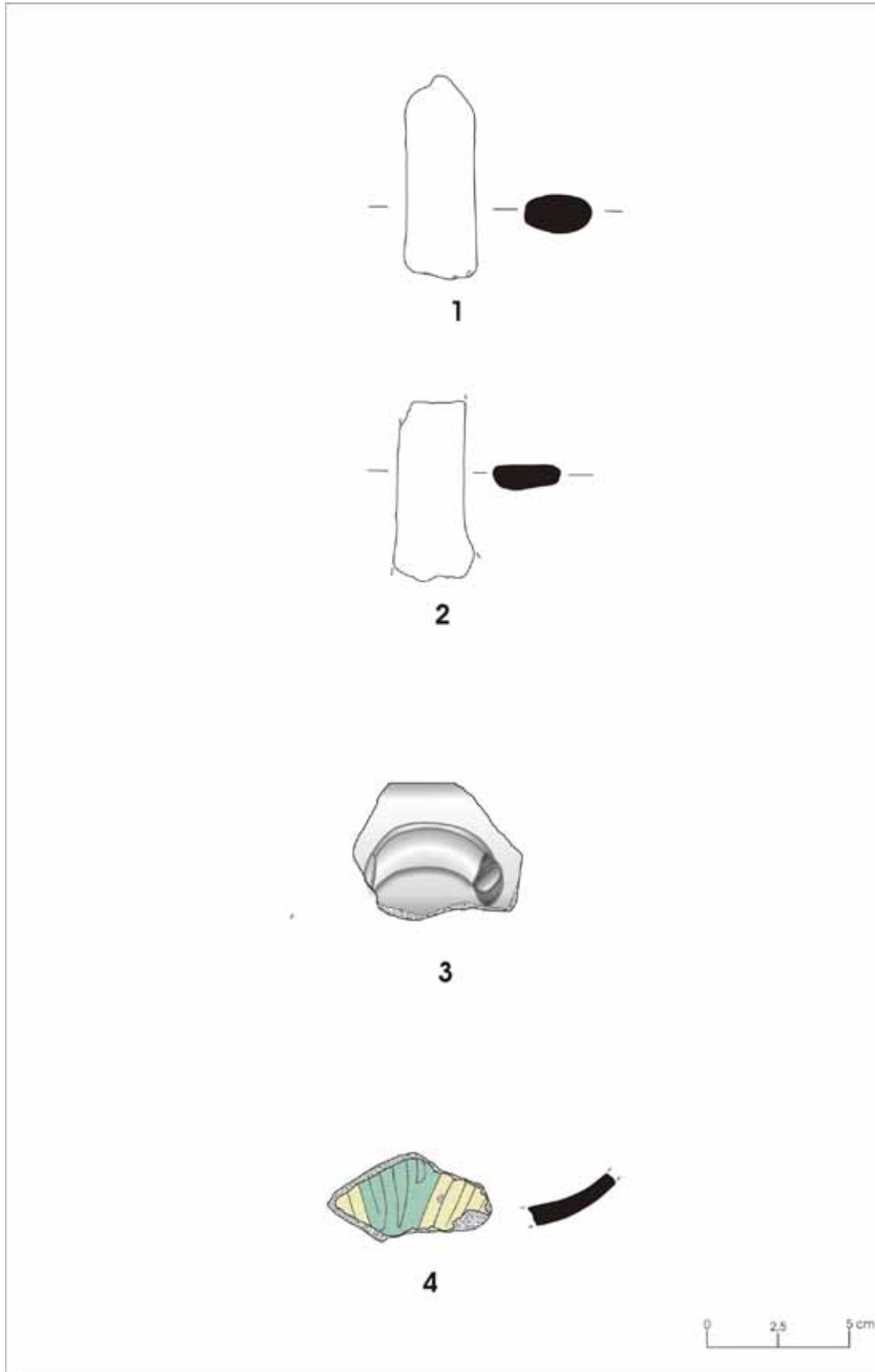

Res./ Fig.:91

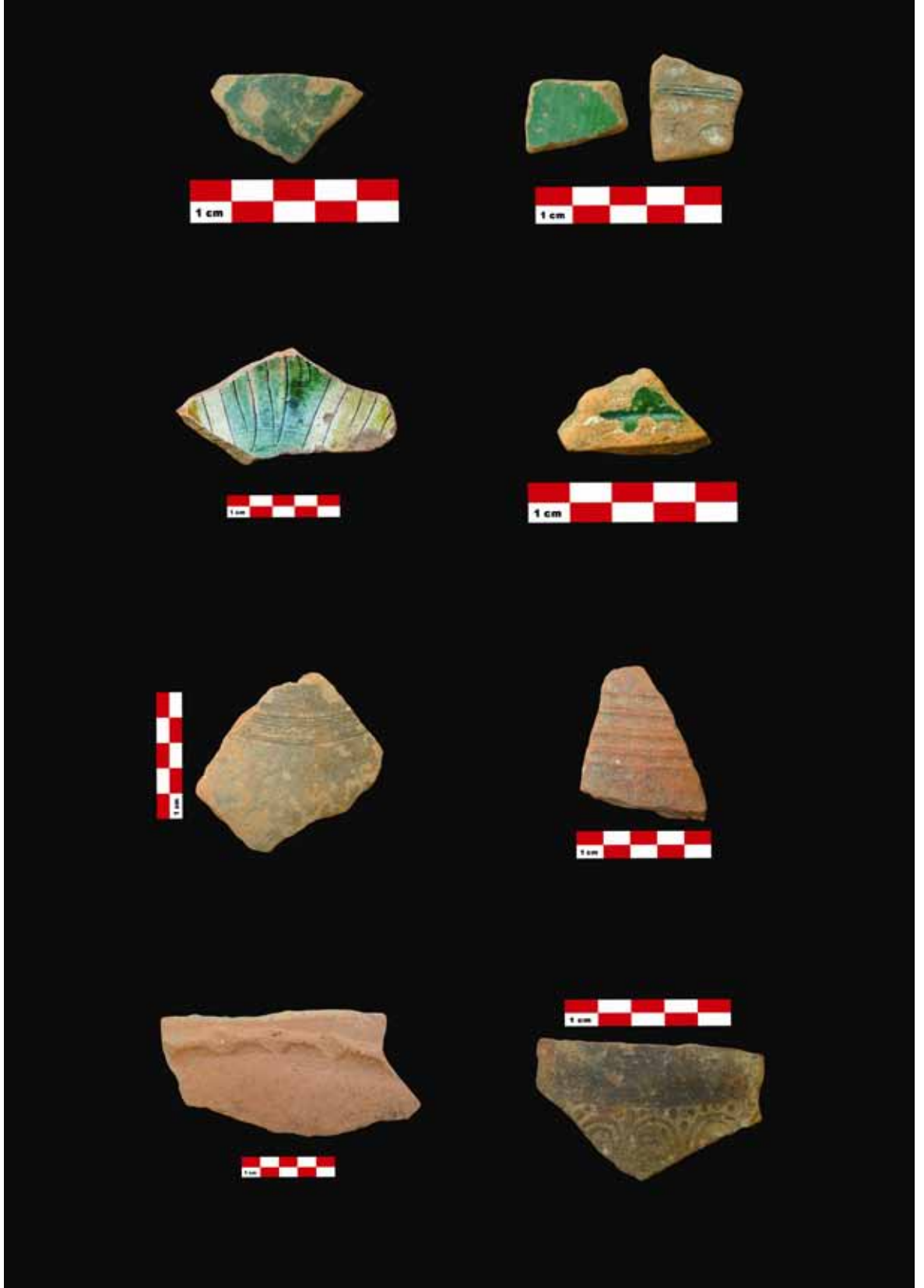
Res./ Fig.:92

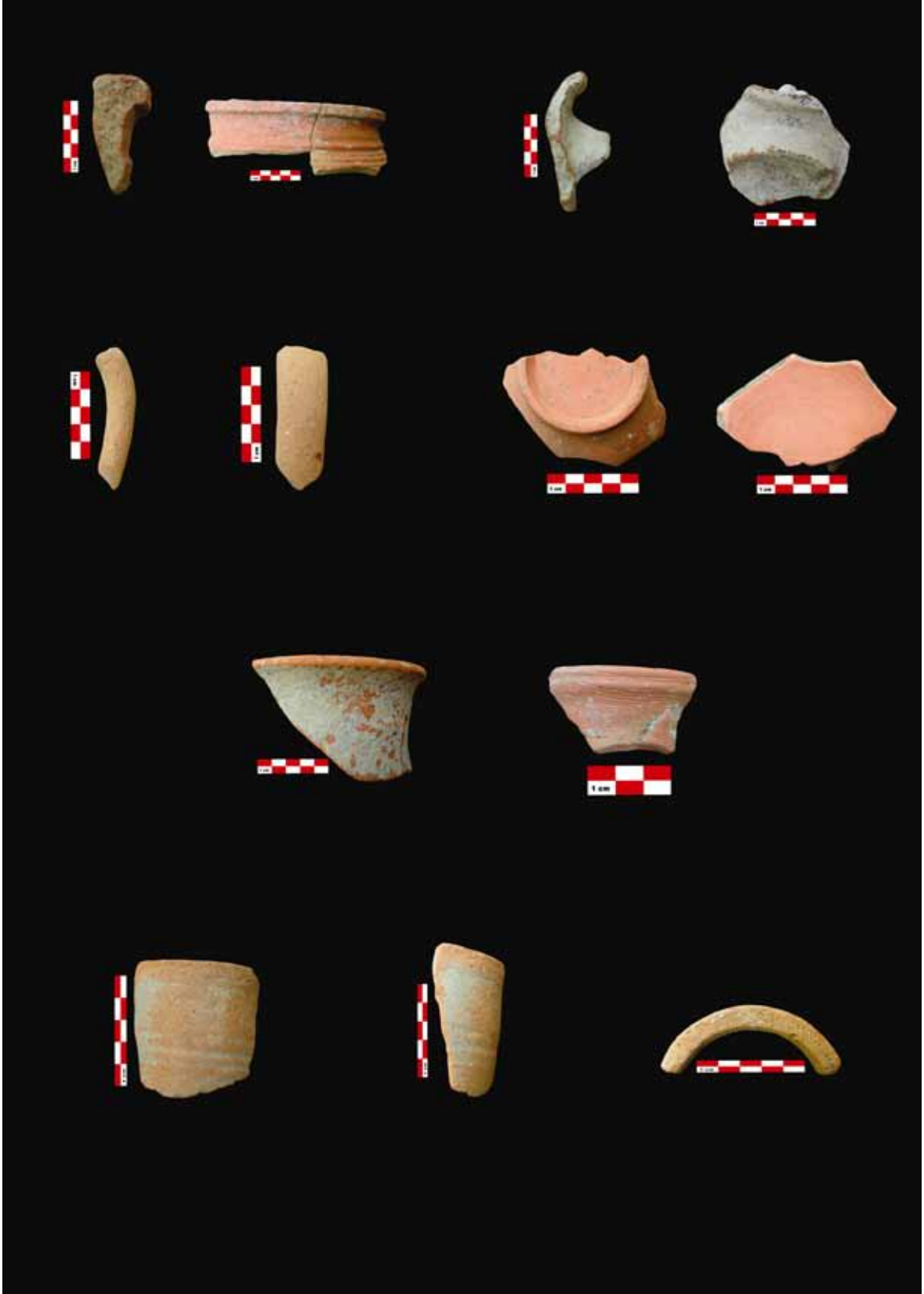
Res./ Fig.:93

Res./ Fig.:94

Resim 95: Amorf seramikler.

Resim 96: Profil veren seramik parçaları.

BÖLÜM VI

GENEL DEĞERLENDİRME

Kayranlık Gözü Hamamı'nın hangi tarihte inşa edildiği konusunda bize kesin bilgi verebilecek yazılı belge ve kitabe bulunmamasına karşın yapıyı plan, mimari özellikleri, kazıda ele geçen küçük buluntulara dayanarak tarihleme ve ne kadar süre ile kullanıldığını tespit etme olanağımız olmuştur.

İtalya, Yunanistan, Kuzey Afrika, Avrupa ve Anadolu gibi Roma hakimiyetindeki bölgelerde tespit edilmiş ve kazıları yapılarak yayınlanmış olan hamamlar plan açısından incelendiğinde, yapı ile tamamen örtüşen bir örnek yoktur. Fakat hamam genel plan açısından ve sıcaklık bölümlerinin planları ile Roma hakimiyetindeki bölgelerde ki hamamlar ile benzerlikler göstermektedir. Ancak, yapının dışarıdan bir örneği kopya etmediği, büyük ölçüde yerel özellikler gösterdiğini söyleyebiliriz.

Yapı, Roma Dönemi M.S. 2-4. yüzyıl hamamları ile benzerlikler göstermektedir. Soyunmalık, soğukluk bölümleri farklı olmakla birlikte, ılık bölümünde yarım daire havuzu, sıcaklık bölümünün kuzey ve güneye yarım daire biçiminde çıkıntı yapması ve batıda kare planlı külhanı ile M.S. 2. yüzyıla tarihlenen Athenai-Olympieion Hamamı, Kayranlık Gözü Hamamı'nın en yakın benzeridir. Yine M.S. 2. yüzyıla tarihlenen Almania-Stockstadt Castellum Hamamı da, sıcaklık kısmının kuzey ve güneyde yarım daire, doğu ve batıda ise dikdörtgen biçiminde genişlemesi ve batıda külhanının yer alması açısından oldukça benzer bir örnektir. M.S. 2. yüzyıla tarihlenen Aesica-Greatchesters²² Hamamı, sıcaklık bölümünün kuzey ve güneyde yarım daire, doğu ve batıda ise dikdörtgen biçiminde taşkın olması açısından; M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Almania Welzheim-Castellum Hamamı da sıcaklığın yarım daire biçiminde dışa taşkın olması; M.S. 3. yüzyıla tarihlenen Saalburg- Castellum Hamamı sıcaklık bölümünün kuzey ve güneyde dışa yarım daire biçiminde taşkın olması ve külhanının batıda yer alması nedeniyle oldukça benzer plan özellikleri göstermektedir. Ayrıca, İstanbul Kalenderhane²³ Hamamı (M.S. 4-5. yüzyıl) ise, sıcaklık bölümünün yarım daire biçiminde dışa taşkın olması, batısında dikdörtgen bölümün batısında da külhanının yer alması açısından Kayranlık Gözü Hamamı ile benzerlikler göstermektedir. .

²² Nielsen 1993: 159.

²³ Yegül 1992: 314-326.

Hamamın, sıcaklık bölümünün planı açısından MS. 2. yüzyıldan M.S. 5. yüzyıla kadar pek çok örnekle benzerlikleri bulunmaktadır. Yalnız ele aldığımız örneklerden biri Yunanistan, diğeri İstanbul olmak üzere iki örnek dışında yakın çevreden hiçbir örneğe benzememekte, buna karşın büyük bir kısmı M.S. 2-3. yüzyıllara tarihlenen örnekler Almanya örnekleriyle büyük benzerlikleri görülmektedir.

Kayranlık Gözü Hamamı, malzeme-teknik özellikleri açısından baktığımızda yerel malzeme kullanılmakla birlikte, kesme taş, moloz taş ve tuğla kullanımı; dolgu malzemesi olarak moloz taş, tuğla ve kiremit; bağlayıcı malzeme olarak kireç harcı kullanılması açısından da Kilikya bölgesi hamamlarına benzemektedir.

Kazı sırasında ele geçen az sayıdaki seramikten bir kısmı Geç Roma, bir kısmı ise Ortaçağ'a aittir. Sırlı birkaç örnek üzerinde yer alan sigraffito tekniği bezemeleriyle M.S.9-12. yüzyıllara aittir.

Ele geçen metal buluntulardan, kurşun lüle (**Resim 84: 2**) büyük ihtimalle orijinal yapıya yani M.S. 3-4. yüzyıla ait olmalıdır. Yine ele geçen çivilerden üst kısımları düzgün bükülmüş başsız olanları (**Resim 82: 2-4**), duvar kaplamalarını tutturmada kullanılan çivilere benzemeleri nedeniyle ilk yapım evresine M.S. 3-4. yüzyıla ait olabilir. Diğer başlı çiviler (**Resim 81: 1-3; 82:1; 83: 1-4; 84: 1**) ise, Ortaçağ kazılarında çıkan çivilerle büyük benzerlikleri nedeniyle M.S. 9-13. yüzyıla ait olmalıdırlar. Bunlar daha çok ahşap kapı, pencere vb. öğeler üzerinde kullanılan çivilerle benzeşmektedir.

Kazıda çıkarılan iki parça camdan biri, bir tabağa (**Resim 85: 2**), diğeri ise bir şişe ağzına (**Resim 85:1**) aittir. Her iki parçanın da hangi döneme ait olduğu tam olarak tespit edilemese de, parçaların Geç Roma , Erken Hıristiyan (Bizans) dönemine ait olabilecekleri düşünülmektedir.

Sonuç, olarak kazı sırasında ele geçen iki adet sikke (**Resim 80: 1, 2**) ve mimari özellikleri açısından bakıldığında yapının M.S. 3. yüzyıl sonu 4. yüzyıl başlarında inşa edilmiş olabileceği söylenilebilir. Yapının ılıklik bölümünde doğudaki bölümün içinde ki onarım izleri, destek duvarları, havuzun kuzeybatı köşesinde yer alan takviye duvarı, yapının daha sonraki dönemlerde de kullanıldığını göstermektedir. Yine kazı sırasında çıkan M.S. 13. yüzyıla ait sikke (**Resim 80: 3**), sırlı sigraffito seramikler (**Resim 95**) ve çivilerden hareketle de hamamın en azından M.S. 12.-13. yüzyıllara kadar kullanılmış olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKLAR

- Anonim**
1964 “Geben Maddesi”, *İslam Ansiklopedisi*, cilt: 4, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul: 761-762.
- Bratianu, G.J.**
1929 *Recherches sur le commerce Génois dans la mer Noire au XIIe siècle*, Paris.
- Edwards, R.**
1987 *The Fortifications of Armenian Cilicia*, Dumbarton Oaks, Washington D.C.
- Hild,F. ve Hellenkemper,H.**
1990 *Kilikien und Isaurien, Tabula Imperia Byzantini Band 5*, Verlag der Osterreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.
- Kaşgarlı, M.A.**
1990 *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Ankara.
- Krencker**
1929 *Die Trierer Kaiser Thermen*, Ausburg.
- Nielsen, I.**
1993 *Thermae et Balnea*, Cilt.2, Denmark.
- Ökse,T.**
1993. *Önasya Arkeolojisi Seramik Terimleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Turan, Ş.**
1990 *Türkiye İtalya İlişkileri-I*, İstanbul.
- Umar, B.**
1993 *Türkiye’deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- Yegül, F.K.**
1992 *Baths and Bathing in Classical Antiquity*, New York.